

Libro del adulto
Ktyi 'i nekula

MEVYT
Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

MIBES
MEVYT Indígena
Bilingüe con Español
como segunda
lengua

3

Leo y escribo en mi lengua

Chatino Yaitepec

T'kwë 'o jnya 'ychä

Cha'tnya Ke Shi

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga
Carmen Díaz González
Flor María Kobe Guzmán
Javier Avelino Fernández

Autoría
Rocío Flores Fernández
Adriana Martínez García
Tomás Cruz Cruz

Adaptación de contenidos en lengua chatino Yaitepec
Tomás Cruz Cruz

Asesoría de contenidos en lengua chatino Yaitepec
Adriana Martínez García
Guillermina Duarte Hernández
María Elena Ibáñez Bravo

Revisión de contenidos en lengua chatino Yaitepec
Maribel Eloisa Hidalgo Morales

Revisión a la escritura en lengua chatino Yaitepec
María Elena Ibáñez Bravo

Coordinación en la elaboración de materiales educativos
Rocío del Carmen Cruz Pérez

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Ricardo Figueroa Cisneros
Jorge Alberto Nava Rodríguez

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez
Gabriel Nieblas Sánchez
Laura Sainz Olivares

Diseño de interiores
Jorge Guillermo Aguilar Picasso

Diseño de portada
Guadalupe Pacheco Marcos

Diagramación
Yeniséi Oviedo González
Ricardo Pérez Rovira

Ilustración de interiores
Cristina Niizawa Ishihara
Israel Ramírez Sánchez
Vanessa Hernández Gusmão
Mario Grimaldo González
Melquiades González Becerra

Ilustración de portada
Cristina Niizawa Ishihara

Fotografía
Pedro Hiriart y Valencia

Leo y escribo en mi lengua. Chatino Yaitepec. MIBES 3. Libro del adulto. D. R. 2011 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9

ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-0500-4

ISBN *Leo y escribo en mi lengua*. Chatino Yaitepec. MIBES 3. Libro del adulto: 978-607-710-067-6

Impreso en México

Ne cha'

Ngyarä 4

➤ **Ska ta** **Shityi, cha'nu nde'ë 'i 'o** 6
cha'nu ngya ndyi'ä ri

Cha' kas'ä 7

Ska tnya. Na nsa ntë. Na ngwa 'i k'chi 'o ntë 8

Tkwa tnya. Nanu ngwa tisne. Sö nu ngwa
 lo k'chĩ tnya 25

Sna tnya. Cha' langa. Nushwe nu na jokoyole 43

Kya j'wirë na' 'nesh'ä 1 59

➤ **Tkwa ta** **Shityi 'o wänya nsyarë cha'** 64

Cha' kas'ä 65

Ska tnya. Ktyi nchi'yarë ntë. Shote'ë t'a
 sti j'ä yushwe 66

Tkwa tnya. Ktyi jnya na. Kya ska 'äshla 85

Sna tnya. Ktyi tsa 'i ntë. Ngyarë shka s'ë 105

Kya j'wirë na' 'nesh'ä 2 125

Ngyarä

Ktyi nu ndwa ya re 'i ngarä ktyi 'i wë nu ndyu'wi cha' nunga cha'tnya 'o ngya 'nesh'ä lo *modulo* nu na T'kwë 'o jnya 'ychä. Cha'tnya Ke Shii, cha'nu 'ne tyie ti 'ne sh'äla asta kya nu ndyisna 'nesh'ärë, chana kwänya, tyi shla nu nga *primaria* 'i.

Lo Ktyi 'i nekula re ti kala ngya 'nesh'ä t'kwi 'o jnya lo ktyi, cha'nu ndyisna 'nesh'ä lo *modulo* nu ba jë 'o nda ska tnya nu jyä lo ktyi re ngyarä nu ndyu'weri ba 'i, cha'nu ndyari 'o cha'nu nde'ë cha' 'nesh'ä, cha'nu ba lyori 'o cha'nu tiji 'nesh'ä.

Ktyi nu nde 'i lorä jyä tkwa ta cha' 'o 'ne nda skarä jyä sna ta tnya 'o cha'nu ka 'ne tnya nunga cha' kajyari cha'nga jyä lo ktyi nu tiji t'kwi, tnya nu kajlyori ni cha'nga ndyu'wi lo ktyi, t'kwi kwë lo ktyi 'o jnya kwi työ ta cha' lo ktyi.

Ktyi re jyärä 'o Ktyi cha' t'kwi 'o Ktyi cha'nu la jlyori nu jyä cha' kwi lo cha'nu 'nesh'ä t'kwi 'o

jnya lo ktyi. Ktyi cha' t'kwi jä 'i cha'nu ndyiarirä
nga cha' ndyari t'kwi lo ktyi. Lorä jyä cha'nu nsa
ntë, cha langa, *poema* 'o chata cha' ndyu'wirë lo
shityi, 'o shka k'chï.

K'taba cha' 'ne ktyi re tnya 'o kwi wänya ndyari
cha' jyä lorä, chana 'ne tnya 'i nguati cha' 'nesh'ä
lorä sa t'kwi s'ënu ngya.

INEA, 'o 'ä ndlo Londa'a re cha' 'i nekula ndyu'wi
'o chana s'we cha' 'nesh'ä nda skaa tsä.

Ska ta

Shityi, cha'nu nde'ë
'i 'o cha'nu ngya ndyi'ä ri

Cha' kas'ä

'ne ti shweti 'o nekula:

- 'nebä cha'nu jyä chö ktyire cha' tyisna kajyari ni cha'nga ndyu'wi rä.
- Tyi'wilyobä 'o kajyari cha'nu ndlola jyä ne ktyi.
- Tyisna 'nesh'äbä t'kwibä ktyi kwë.
- Kyanabä wänya jyä lo ktyi 'o tyu'wilyobä ni cha'nga ndyiari k'tsarä lo ska ktyi.
- 'nebä nda skaa tnya cha' kya lo ktyi: Wänya tsarä, jnyabä 'o 'nesh'webä cha'nu ba nyabä.
- Tyisna 'nesh'webä cha'nu nyabä lo ktyi jlyobä o ta ti shtyalabä cha'nu tiji.
- Tyi'wilyobä sna cha' wänya ndyia y'chabä nunga cha'tnya.

Ska tnya.

Na nsa ntë.

Na ngwa 'i k'chi 'o ntë

Cha' kas'ä

'ne ti shweti 'o nekula:

- 'nebä cha kajiaribä ni cha'nga ndyu'wi ska na nsa ntë chö kuë nujyä lo na nsa ntë jä.
- Kyanabä ni cha'nga jyä lo na nsa ntë jä.
- T'kwibä kwë ska ska cha jyä lo ktyi.
- Tyi'wilyobä ni cha'nga ndyiari cha t'kwi k'tsa branu jnyabä 'i rä.
- Jnyabä 'o 'ne sh'webä ska na nsa ntë.
- Tyi'wilyobä uänya jyä ska cha ngya lo ktyi.
- Tyi'wilyobä ni cha'nga ndyiari k'tsa cha jyä lo ktyi nu 'nyabä.
- Kyi'ya kebä langa ndyia 'ychä 'o konsonante glotalisada.

Nyi'ya kwë nu ngä'ä ndetnyare.

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i cha'nu jyä ndetnyare 'o tabä cha' ni cha'nga ndyu'wirä.

- Nunga nu jyä lo kwë re 'o ni tnyanga n'ne.
- Ni cha'nga jyä lo kwë re ngatie.
- Ni cha'nga jyä lo ktyi nu ndyu'wi yukula 'i yushwe ngatie.
- Ni branga ndyu'wirë na nsa ntë.

Nyi'ya kwë nu jyä lo na nsa ntë 'o shkwë' cha' nicharä 'i.

Ni cha'nga ndyu'wi na nsa ntë ngatie.

Nunga nu ndyi'o lo na nsa ntë re.

Skaa wänya ktyi kwë nu jyä re, wänya shtya ne na nsa ntë re.

K'chi 'o ntë

Nu ngwa ska tsä ska k'chi ndo'o na 'i kyi'yu shalyu, cha'nu ndyiari tsa' ke' 'o yu cha'nu y'na cha' s'ä 'a kyi'yu shalyu jä. 'O kä ndyiä s'ënu ndö ska *toro* ndyiku' 'o kä nicha 'i:

—Wë nga kyi'yu shalyu 'a.

Kä shkwë toro jä:

—S'i na' ngä kä, la jna 'i yu s'ä 'a yu kä.

'o kä shkwë k'chi jä:

—Kära cha' na 'i seno chinyi ka cha' s'ä.

Ndo'o ngyia, kä ndä'ä 'i ska chio kä ndyu'wi 'o:

—Wë nga kyi'yu shalyu 'a.

Kä shkuä chio jä 'i:

—S'i na' nga kyi'yu shalyu, la 'na 'i kyi'yu shalyu sh'ä yu kä.

K'chi jä la ndyu'weri cha' ndyu'wi yu 'o cha' lo tyi'wilyo ti 'i kyil'yu shalyu jä ngatie.

Kä ndo'o nya kä ndyi'ya s'ënu ndö ska jyu 'o kä ndyu'wi:

—Wë nga kyil'yu shalyu 'a.

—La 'na 'i kyil'yu shalyu s'ä 'a shna —ndyu'wi jyu jä 'o.

—Kära cha' 'na 'i yu seno chinyi ka cha' s'ä —ndyu'wi k'chi jä.

Kä ndyi'ya kyil'yu shalyu jä 'o kä ndyu'wi jyu jä 'o:

—Nde nga kyil'yu shalyu.

La nta 'a bra nicha':

—Wë nga kyil'yu shalyu 'a.

Kä shkwë yu 'i:

—Kwë ni cha'nga 'na nya.

—Ndyu'wirë 'ü cha' sh'ä 'a. Kächa ndyi'yarë cha' tsä ska ke 'o

—ndyu'wi k'chi jä.

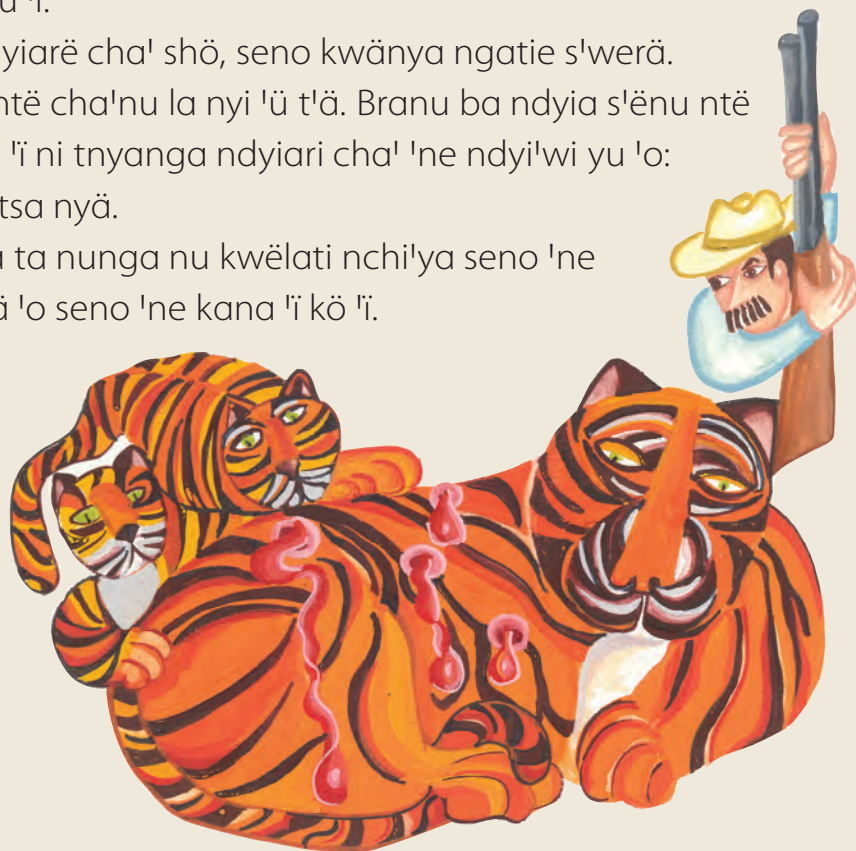
Kä shkwë yu 'i:

—Na' la ndyiarë cha' shö, seno kwänya ngatie s'werä.

Ka 'na ska ntë cha'nu la nyi 'ü t'ä. Branu ba ndyia s'ënu ntë jä kä nicha' yu 'i ni tnyanga ndyiari cha' 'ne ndyi'wi yu 'o:

—'a laya k'tsa nyä.

Sh'yä k'i sna ta nunga nu kwëlati nchi'ya seno 'ne kana s'we 'a rä 'o seno 'ne kana 'i kö 'i.

Branu ba ndyiä s'ënu ntë jä, kä ndyu'wi yu 'o:

—Wë työ la kua 'o na' la nde.

Kä ndyisna sö cha'nu la lyori nunga nu tyisna jlo 'o branu ba tsä ndyu'wi kä ndyisna k'chi nchi'ya:

—Juuu, juuu, juuu.

Nda skaya nchi'ya k'chi jä asta nya yu shkye 'i ntë jä, branu ba ndyi s'ya kä ndyi'wi 'o ntë jä:

—Wë sh'ya ni.

Cha'nu ba kulya 'i ntë jä ngatie, 'o kä ndyisna s'wa yu tiro ne ktö 'i yu kä nchu skaya: "Pööö..."

Kä ndo'o sh'ya k'chi:

—Ay, ay, la sh'ya 'a tili 'a.

Kä ndyu'wi yu 'o:

—Tiji tkwaya wë 'i s'ya snata 'o kächa nde'ë cha' sh'ya snata 'o tiji tkwaya.

Kächa ndyu'wi 'o branu nchu shkaya.

Branu ndyi nchu kyiyu shalyu la nta'a k'chi, skati karre ndo'o ngya asta y'lla s'ënu nde'ë sni nta 'i cha' kla skwa ku' Kä nda kwë 'i sni:

—Sni la tsa na'a bä 'i kyiyu shalyu —tla'a kä.

Yu nusna 'i rä: Nicolás Orocio Nicolás

Nu nya 'i rä: Tomás Cruz Cruz

T'kwi na nsa ntë nanu ngwa 'i "K'chi 'o ntë" nu ngä'ä lo shka nka nu ba jë' 'o shkwë cha'nu nicharä 'i, s'wa ska shta 'o cha' nicharä 'o cha'nu shkwërä 'änu ba jyä skarä ndetnyare.

Wänya ndyu'wi k'chi jä 'o
kyi'yu shalyu branu nchu ska
ya jä.

Sh'yä sna ta.

Ni ke nga tsa ntë jä 'o k'chi jä
ndyu'wi 'o.

Ngu'jwi.

Ni cha'nga nsu'wi tie k'chi jä
nu ndo'o na 'i kyi'yu shalyu jä.

Seno chinyi ka cha'
sh'ä kyi'yu shalyu
jä.

Ni cha'nga ndyiari k'chi jä
ndyi'ä 'i kyi'yu shalyu jä.

Cha' tsa ke 'o cha'
ta lyeri 'i yu.

Nanga ngwa 'i k'chi jä.

"La sh'ya 'a ti'i 'a
nchi'ya."

T'kwi lo ktyi nu jyäre, 'o ntë nu ndu'u 'i.

Jlyori a...

Ska **na nsa ntë** ngarä ska cha' sh'weti nsarä nanu ngwa nu chinya, ndyiarä chini 'i rä 'o ndyiarä ngarä cha' 'nyi ti, 'o ndyi'o skati o ta työ ntë, 'o branu ndyi'o 'ne o ta 'na nerä narä fabula. Ngwati 'na ndyika lorä ndyiarä ska s'ë 'o ska bra.

Ngwati na nsa ntë nsarä ska cha'nu kas'ä, cha' tyi'wë lyo nekula, 'o ndyi'ya ti 'ne 'na: tyi'wë lyo, 'ne tya ri, täyä 'i ska rë ndya cha'nu ndu'urä 'na.

Ska na nsa ntë ngarä sna ta cha':

- **Ndyisna rä:** S'ënu ndyisnarä nga s'ënu nsarä nunga ntë nu tyi'o lorä, nsarä la nga 'o ni branga ngwarä.
- **Ngya rä:** S'ënu nde 'i ndyi'ji ngwati nanu ndyi'ka 'i ntë 'o ta 'ne nu ndyi'o 'nerä.
- **Ndyi rä:** Nde s'ënu ndyi ska na nsa ntë jä.

Shkwë cha'nu nicharä 'i 'o 'ne s'wa cha'nu nyabä.

Jlona ngwati na nsa ntë nu lyori.

Ni branga nsarë 'o ta ndyu'wirë na nsa ntë 'i.

S'wa ska shta cha' ndwa 'a nde kwë re 'o nu ndwa 'a ndekare skaa wänya ta cha' na nsa ntë jä.

Nanga ngwa s'ënu ndyi na nsa ntë jä.

Nde nga s'ënu ndyi na nsa ntë jä.

Nanga ngwa ndyi'ä nu ngya na nsa ntë jä.

Nde nsarä nu nga ntë nu ndyi'o lo na nsa ntë, 'o kwi wänya nsarä ni bra nga 'o langa ngwarä.

Nanga ndyika s'ënu ndyisna na nsa ntë jä.

Nde nsarä nanga ndyi'ka 'i nda skaa ntë nu ndyi'o lorä.

Ni 'nesh'ä t'kwi ktyi kwë. 'O 'ne tnya nu jyä ndetnyare:

- T'kwi kwë nangwa 'i "K'chi 'o ntë".
- 'nesh'ä työta t'kwi ktyi kwë 'o ntë nu ndu'u 'i nda skata shta, jlo ndukwa ndyia bä.
- Jlo swi sata shta s'ënu ngatie cha' ka 'i t'kwi 'o käya t'kwi 'i rä tlo ndyia ntë ta'a ndä'ä shla.
- T'kwa skä wänya ndyu'wi shka ntë ta'a ndä'ä shla ktyi 'o nde'ë cha' 'ne tno tie bä t'kwibä ktyi.

Wiri chana...

Branu t'kwi ktyi kwë 'i nde'ë cha' jlo ndu'kwa 'nesh'ä työta cha'nu la tsa branu t'kwi ktyi kwë tlo ntë ta'a ndä'ä shla.

Kyana lo Ktyi cha' t'kwi ska cha' t'kwi, 'o t'kwi 'i rä työta, chana ka 'i t'kwi 'i rä shkaya branu tsa shla.

Nyi'ya 'o ta cha' 'i kwë.

Nekula Marina 'o nekula Nyia ba n'ne ku'u ktu 'o ba ndyisna ku'wi sh'wa ktu 'i.

- Ni nanga nya nekula jä 'i.
- Ni changa nya loo ktyi jä 'i.
- Langa shka s'ë ndyia ktyi nu ndenya rë 'i.

Nyi'ya 'o t'kwi loo ktyi nu nya nekula Marina 'o nekula Nyia.

SIËNU NDU'JWI RË KTU HORTENSIA

Ndu' jwi:

Ktu ka ngu'jwi nda *kilo* \$60.00

Ktu 'u \$45.00

Swe kwi 'o tno \$1.50 nda skaa

Nicha! bä s'ë: Iä tyi nekula Nyia, t'wa la ba.

Kyana cha'nu jyä loo ktyi rë 'o shkwë cha'nu nicha rä 'i.

	Nde shtya cha' shkwë 'i rä.
S'ënu ndu'jwi rë ktu jä ngarä.	
Na nga ndu'jwi rë loo ktyi jä 'i.	
Wänya na ndu'jwi rë 'i.	
Na nga nu ndyi'ya la jyä loo ktyi jä 'i.	

Nyi'ya 'o t'kwi, käya tyat'ë chiti cha'nu nicharä 'i änu ba jyä ska rä.

Ni nanga
un ndyi'ya
la jyä loo
ktyi rë

Ne s'ënu
ndu'jwi rë
kshu

S'ë ndu'jwi rë kshu Etlä

**Sh'i bä kshu nu ka ndo'o 'o
nda rë cha' ndyi'ä jya ntë.**

- kshu sha nu la nsu'wi
crema
- kshu sha nu nsu'wi crema
- kshu ka ndo'o

**Työ nya ngä'ä rä.
Nyicha bä nunga nu shna
la ngä'ä tsä ni.**

Local 15

Wänya
kshu
ndu'jwi rë 'i

S'ënu
ndua'jwi
rë kshu jä
nga rä

Na ngandu'jwi rë

Wiri chana...

Ktyi nsa ngarä ska ktyi nu nsa cha' nanga ndu'jwi o ta ni tnya nga n'ne 'i ntë k'chī. Ndyia työ lo ktyi nsa 'i ntë 'o ska nyia nsa skarä 'o kächa branu jnya ktyi nsa 'i nde'ë cha' ka lyori:

- **K'ä:** Ktyi nsa rë jä nde'ë cha' tkwa lorä chiiti cha' nsa.
- **Cha' nsa rä:** Nde'ë cha' ktsa rä nanga ndu'jwi rë, wänya na ndu'jwi rë, 'o langa s'ënu ndu'jwi rë 'i rä. Nde'ë cha' tkwa cha' ndloti.

Ndyia bra loo ktyi nsa jä s'wela senu jyä kwë loo rä la ndloka cha' tkwa rä:

- Nde'ë cha' tkwa nu ta tsa 'i ntë cha' sh'i na anu: "kä bä", "ku jya bä", "shö 'a", "ka ndo'o", "bare s'we 'a na ndu'jwi ba", "työ loo na ndyia"... ngarä ska shtyätë.
- Tkwa kwë ndy'ya 'i ngwati na ndu'jwi rë.

Jnya ktyi nsa. Skaa wänya cha' ndyu'wi ndetnyare.

Shtyä cha'nga bä sata ntë nu nya jashlya, 'o ngatie bä jnya bä ktyi cha' ktsa bä wänya jashlya ndu'jwi ba.

Cha'nga ktsa 'i ntë.

Langa s'ënu ndu'jwi rë na 'i.

Ni cha'nga nu ndyu'wi wänya na ndu'jwi nu la nde'ë cha' tsa ji loo ktyi nsa 'i.

Senu ngatie cha' ndlo cha' tyu'kwa wänya ngä'ä na ndu'jwi ka shtya presyu 'i rä, nunga rä.

Nde jnya ktyi nsa 'i.

Nyi'ya 'o 'nesh'we cha'nu nya loo ktyi.

- Cha'nu jyä loo rä ngarä chiti 'o larä cha' kajyari ntë nu t'kwi 'i rä.
- Jyä ngwati cha' loo rä: s'ënu ndu'jwi rë na, nanga 'o wänya na ndu'jwi rë.
- 'ne kasu seno jyä ndyi'ä loo ktyi chanu nsa rä.
- Nyi'ya seno s'we nya chanu jyä loo rä.

'ne cha'tnya nsu'wi jakwa na ndyia 'ychä nu ndyiarä 'o ['].

'n

'w

'y

'ny

T'kwi cha'nu jyä ndetnyare 'o käya tya t'ë 'i rä 'o ska shta kwë nu na kwänya.

'ä
we

'nyo
ya

'nyi
'we

nya

'yka

T'kwi työ ta cha'nu jyä ndetnyare käya shkwë cha'nu nicharä 'i.

Ska shne nu na Boti ntë 'ne 'ä ki 'i nekula Modesta ba janu ya 'ya shi cha' ka skwa ku, 'o ndyi 'yja nu nde'ë cha' ku tlya 'yku shne jä, kä ndya sni 'i shne jä 'nyi 'i 'o ska 'yka saya 'nyo ta nda skaya n'nyi i asta nya yu, branu ba tsä ndu'wi 'i shne jä ngwa t'i ya, branu su shne t'wa 'ä 'na n'ne kä nicha sni 'i nunga nu j'wi 'i shne re, kä ndu'wi 'o sni nde nde'ë 'yja 'yku kächa 'yjawë 'i.

Nanga 'ne nekula 'o shne jä i. _____

Nu 'o nga j'wi nekula jä 'i shne jä i. _____

Wänya n'ne shne branu su t'wa 'ä jä i. _____

Nanga jku shne jä i. _____

Langa ngwa t'i 'i nekula branu j'wi 'i shne jä i. _____

Cha' nsa rä: Na nu ndyia 'ychä nu ndyiarä 'o ska na' nu na' *glotal* jä ['] ndyiarä 'o tkwa na' ndyia 'ychä jä 'o skati n'ne tyi'i rä.

Skaa wänya ktyi nu t'kwi loo ska cha' re tä'ä s'wa 'i nu nicha rä 'i.

	Na nsa ntë	Ktyi nsa	'atwa
Ni ktyi nga nu nde'ë cha' t'kwa ne.			
Ni ktyi nga nu ndlo cha' ktsa nu nga ntë tyi'o loo rä, langa 'o ni bra nga ka cha' ndyu'wi rä.			
Ni ktyi nga nu jyä kwë loo cha' kakya na 'i rë.			
Ni ktyi nga nu nsa wänya na ndyi'ji ntë nu ndyi'o loo rä.			
Ni ktyi nga nu nsa langa ndu'jwi rë na.			
Ni ktyi nga nu ndyi cha' jyä lo.			
Ni lo ktyi nga nu jyä wänya ngä'ä na 'o wänya rä.			

Tkwa tnya.

Nanu ngwa tisne.

Sö un ngwa lo k'chĩ tnya

Cha' kas'ä

'ne ti shweti 'o nekula:

- 'nebä cha' kajyaribä ni cha'nga ndyu'wi lo ktyi nu t'kwibä nerä 'o ne chiti cha'nu jyä lo ktyi.
- Tyi'wilyobä nda skaa wänya jyä na ngwa tisne.
- 'nesh'äbä t'kwi bä ktyi kwë: skaya t'kwi ndyiari shkaya t'kwi shkuri.
- Tyi'wilyobä ni cha'nga ndyiari k'sa na ngwa tisne nu jyä lo ktyi 'o cha'nu jnyabä.
- Jnyabä ska na ngwa tisne.
- 'nesh'webä cha'nu nyabä ti shtyalabä o ta jlyobä cha'nu la nde'ë cha' t'kwa.
- Tyi'wilyobä wänya jyä ska cha' ngya lo ktyi.
- Tyi'wilyobä ni cha'nga ndyia ri k'tsa cha' jyä lo ktyi nu 'nyabä.
- Kyi'ya kebä langa ndyia 'ychä 'o bokales *orales* 'o bokales *nasales*.

Nyi'ya kwë nu ngä'ä ndetnyare 'o shkwë cha'nu nicharä wä'.

Lo k'ya nukwa snirë 'i ne nungwa carrancista branu ndo'orë...

Nsa stë 'nya cha'nu branu ngwa jä 'i ndyu'wi ktsi ntë...Cha'nu nde 'i jkwë 'i rä lo ktyi nu jyä nanu ngwa tisne.

Ngyarä 'a, langa jä. Ta cha'jya tkwë 'i' rä a.

Wänya na ktyi nu jyä cha'nu ngwa tisne lo, 'änu jyä lo ktyi kwë re.

Ni cha'nga ndyiari yukula t'kwi ktyi nu ndu'u yushwe jä 'i'.

Ni tnyanga n'ne 'na cha' t'kwë ktyi nu kwänya jä.

Jna t'kwi ne cha're 'o ne satatirä nu jyä ndetnyare 'o käya shkwë cha'nu nicharä i'.

➤ Sö nungwa lo k'chĩ tnya ◀

Sö Nungwa Shya nerä ndyi'ä Shya, chö sö nu nde 'i työta ntë ngwarë. Ngwati k'chĩ shwe jlyorirë cha' re, 'o 'ne nu yelati j'wi lyiorë ngwa tkwa ta ntë nungwa na *zapatista* 'o *carrancista* ndyi'ä Londa'a re.

K'chĩ S'we ngwarë *carrancista*

Ska yukula nungwa na Bee Fuino Cruz nsa cha' re 'i yukula nu na Lojyu Cruz Zurita, kä ndyu'wi cha'nu ne ngwa *carrancista* ngwa rë skwi ne' k'chĩ ndlo tnya 'i ne jya ne k'ä yu 'i, shkwĩ ne S'we, ne Ntë Shtyu 'o ne T'wa Tku Kya ngwarë, 'o ngärë nenu ndyi'ya 'i ne' nga tnya tno nu ndyu'wirë 'o cha' nga *gobierno*. Ska yukula S'we nu ndwa ne ke Chávez ngwa shna nenu ngwa *carrancista* jä lo k'chĩ nu ndlo tnya i' nde.

Nunga nungwa na *zapatista* 'o langa yjwirë

Nenu ngwa na *zapatista* ngwarë ntë k'chĩ sh'weti k'chĩ nu ndlotnya 'pĩ 'o ngwarë ntë nu nda'a yu 'i 'o k'ta 'i rë 'o ska skala na s'we nde'ë 'i rë, chö ntë nungwa *carrancista* jä 'i ngwarë ne jna. Ska yu nungwa shna *zapatista* jä lo' K'chĩ K'yarë ngwa yukula nungwa na Bee García.

Ndyu'wirë cha' ntë nungwa *zapatista* jä 'i yjwi k'tsirë s'ënu la lo'a 'o ndyu'wirë chana la ndyika sho tkwarë ki cha'nu ntsërë cha' tjalyorë, 'ne nunga sh'e 'o k'su 'i ndyu'wirë cha' ne yu s'swa ktsirë 'i' cha'nu la 'ne sh'ya 'i.

Nenu ngwa *zapatista* 'nerë kasu k'chĩ chö tnya lo nesya, 'o kwarë s'ënu ngwa na k'ya sa ngarä s'ënu ndwa 'ä shla Guillermo Prieto nu shalyiu ni 'o s'ënu yjwirë ngarä K'ya K'che 'ne rë kasu chana la stë *carrancista* lo k'chĩ.

Shkati sö nungwa cha' ndyi cha' sh'äre

Shkati sö nungwa 'o 'atwa ta ntë re, ngwarä s'ënu na Tku Skwë, kwa nta nenu nga *zapatista* jä 'i nunga *carrancista* ntë jä ndo'orë lo k'chĩ S'we, ba ndyi'ya saya t'wa yjä ti lo s'ënu nde'ë kwa 'i ntë nu nsirë s'ëjä 'o shka yu nungwa ndlo 'i *zapatista* ngwa na yu Luca Jonso nu ndyi'wirë cha' ngwa na "Luka Sna" yukula nunde 'i ngu'wi yu nu ba ndyia klatyi yjä, branu ba nsu'wi yu saya jakwa yla yjä, kwänya ngwa sö K'chĩ K'yarë nungwa shalyu tisne.

Yu nusna 'i rä: Eulogio Cruz Zurita
Nu nya 'i rä: Tomás Cruz Cruz

Skaa wänya ndyu'wi nerä ndyi'ä cha' re 'o ne satati cha'nu yna ykwirë, ni cha'nga ndyu'wi cha'nu jyä lo ktyi re ngatie.

Ni cha'nga jyä lo nda skaa ta cha' re.

Langa ngwa cha'nu ndyu'wi lo ktyi re.

T'kwi cha'nu ngä'ä lo shka nka ktyi nu bajë nuna "Sö nungwa lo k'ch'i tnya" 'o tabä cha' nu jyä ndetnyare.

- Nuta ntë nganu ndyu'wirë 'i ne' nanu ngwa tisne jä i.
- Langa s'ënu ndlona cha' jyä lo ktyi re i'.
- Ba lyori cha'nu nde 'a. Langa yna ykwirë cha're i'.

T'kwi tyiatiri. 'o 'nes'wa atwa shta cha' ndöre, käya jnya nanu ndyi'ya 'ychä nu ndwa 'a ndekare lo shtanu jyä 'a ndekwë re 'änu ba jyä skarä.

a) Nde nga atwa ta ntë nu yela ne cha' 'i lo k'chĩ tnyare.

_____ Se Bee.

b) Nungwa *carrancista* ngwarë shkwi ne jya 'o ne...

_____ Ne *carrancista*

ch) Ngwarë ntë nu jya 'o ngarë ne k'chĩ ndlo tnya.

_____ Ne *zapatista*

e) Ngwarë ntë nu ne kasu yu 'i, k'ta i' 'o ngarë ntë k'chĩ nu ndlo tnya i'.

_____ *a* *zapatista* 'o *carrancista*

f) Ngwa shna yu nungwa *zapatista* jä.

_____ K'ya K'che

i) Yu nu na *zapatista* kwa yu s'ënu na...

_____ K'chĩ ndlo tnya i' shka k'chĩ

T'kwi cha'nu jyäre 'o ntë nu ndu'u 'i.

Jlyori a...

Nanu ngwa tisne 'i ngarä ska cha' chinyi nu ngwarä ba sne 'o ngwarä ska bra. Ndyia ntë 'ne 'i rä, ngwarä ska s'ë 'o ndyia cha' nu jyä lorä 'nerë 'i rä nde'ërä 'i nsarä cha' ndloti 'o cha'nu tsa ndyi'ä ntë.

Branu nyarë nanu ngwa 'i ska ntë 'o ta ska k'chï ngwati ya ndyu'wa ne ndyi'ä nanu ngwa, ni tsä nga ngwarä 'o s'ënu ngwarä, 'o nsarä langa 'o ni cha'nga ngwa na nungwa 'o kwi wänya nsarä nanga nungwa jlo 'o na ngwa nde chö nde'ë la.

Nanu ngwa tisne re 'i ka karä cha' wänya nsu'wi ska ntë; cha' 'i ska k'chï shweti o ta ndyi'ä ska k'chï tno, kwi wänya ka kya wänya ndyitë'ë ska k'chï; cha' wänya ngyiä ska 'ä tno, wänya n'ne rë tnya ska k'chï 'o k'äla. Ka jnyä ngwati nanu ngwa tisne.

S'wa shta kya cha'nu jyä ndetnyare nunga nanu ngwa tisne.

a) Ktyi 'o k'nyi

Nungwa ska tsä ska ktyi nu nsu'wi 'ne tku, 'o ndä'ä jë ska mandö k'nyi 'o kä ngatie: "Wänya lo yu la kwä ba."

Nungwa ska tsä ndo'o t'kwa nde t'wa tku jä 'o kä ndyisna nda cha' 'o ska k'nyi...

b) 'ä shla "Llemo Ntari"

'ä shla Llemo Ntari ndwarä shityi s'ënu na Shwa lyuti. Nungwa yjä ska me nsu'wi ka sentu nsu'wi jakwa yla nsu'wi tnyo tkwa nya ska 'ä 'i rä branu ngwa ndlo stru Catarino Cruz García, 'o yu nu nya 'i rä nga yusya 'o sti j'ä yushwe shla. Nuba ndyi 'yu yjä ndyu'wirë cha' kyarä...

ch) Ä tyi cha' nde'ë 'i rë

Jyä jkwë 'o cha' tsä 'u s'ënu kajya cha' tyi'o kwë nu nya sni...

[illegible]

Ni 'nesh'ä t'kwë ktyi kwë. Jlo ndu'kwa 'ne tnya nu jyä ndetnyare.

T'kwi chiti cha'nu jyä ndetnyare skaya ndöri 'o shkaya shkuri. Wänya 'ne tyi'i t'kui ktyi sëno ndö'ö 'a ri. Wänya 'ne tyi'i t'kwi ktyi sëno shkuri.

- a) Ne nungwa *zapatista* jä j'wi ktsirë 'i t'a nsörë la ndyika sho t'kwarë ki cha' ntsërë cha' tyija lyorë.
- b) Ntë nungwa *carrancista* jä 'i ngarë shkwi ne jya, 'o ngarë skwi ne S'we, ne chata k'chĩ ndlo tnya 'i.
- ch) 'ne nunga sh'e 'o pi k'su 'i ndyu'wi 'i ne yu cha'nu la 'ne sh'ya 'i.

Wiri chana...

Branu t'kwi ktyi 'ychä nunga cha'tnya 'i, nde'ëcha s'we 'a 'ne tyi'i t'kwi cha'nu la sh'ä cha' ndyiari k'tsa.

Senu lo ktyi nu t'kwi jyä cha'nu shkurë 'o cha'nu ndörë, sh'ä tyi'i ska wänya jyä lo ktyi cha'nu kajyarirë cha'nu ndyu'wi.

Kächa ni 'i 'nesh'ä t'kwi tyi 'i.

Lo swi ska cha'nu jyä lo Ktyi cha' t'kwi, 'o 'nesh'ä ska ska wänya 'ne tyi'i 'o t'kwi 'i rä tlo ntë nu t'a ndä'ä shla. Käya shkwë cha'nu jyä ndetnyare.

- Wänya nga 'i nu ykwi ktyi kwë ni'.
- Wänya ka cha' ka 'i t'kwi ktyi s'wela ngatie.

Nyi'ya 'o ta cha' chö kwë nu jyä ndetnyare.

- Ni ktyi nga nu nda Tyu 'i Shwa cha' 'ne sh'ä jnya tyu ngatie.
- Ni chatala tnya nga nu ka 'ne 'o ktyi nu ndenya.
- Ndyiabra ba yla ktyi nu ndenya 'a.
- Ndyiabra ba 'ne cha' nya ktyi nu ndenya 'a.

Nyi'ya 'o t'kwi ktyi nu jyä ndetnyare.

Ktyi kya tyu

Na 'ne cha'

- Barreta
- T'kwä
- Ka ndyi'o tyu
- Yka
- T'kwä ka
- Shtyi
- Orno

Kya tyu

1. **Jlo swi yu:** ngarä cha'nu tyu'wi s'ënu ngäl'ä yu tel'jë nu s'weti.
2. **Jnyi yu:** jnyi 'o *barreta* nisakwa yu nu nga tyie jla.
3. **K'ta yu:** s'we 'a nde'ë cha' k'ta yu 'o ska shtyi ku asta nu karä yuta.
4. **K'tsa yu:** t'wi tyi'a lo yu 'o tyi'i rä k'ya tsa rä ska t'wa tsä.
5. **Shya yu:** shya 'o kya asta ka skwä skwi s'ë.
6. **Jnya yu:** shtya ka nu ndyi'o tyu jä lo yu, käya s'wa yu ne rä asta sh'ä rä käya jkwä lorä, branu ba ngarä tyi'o ka jä 'i rä.
7. **Tyi'i rä ktyi rä:** tyi'i rä lo kwä saya 'yu tsä käya kyo rä.
8. **Ka jkua t'wa rä:** ka jkwa t'warä 'o ska shtyi ku, chana s'weti jkwa rä.
9. **Tyi'wi rä ne orno:** tyi'wi ki 'i rä saya t'wa ota sna tsä asta tyi'o t'wa ki asta la lorä.

T'kwi 'o shkwë cha' nicha rä 'i.

Wänya na ktyi re.

a) Na 'ne cha'

b) Ktyi kya tyu

ch) Kya tyu

Ni cha'nga nu jyäla branu ba ndu'kwa ne ktyi jä.

a) Tsä ko 'o yjä

b) Wänya kya rä

ch) Na 'ne cha'

Langa nsarä nda skaa wänya kya ska na.

a) Cha' 'na

b) Na 'ne cha'

ch) Kya rä

Ni s'ë nga nu ndë'ë cha' kya ska orden loo ktyi nu nsa wänya kya tyu jä.

a) Kya rä

b) Na 'ne cha'

ch) Ne rä

Jlyori a...

Chana **ktyi kya na** nsarä nda skaa pasu wänya kya ska na.

Ktyi kya na nsa wänya ndya na jä jya tkwa ta cha' lo rä, ne ngwati na 'ne cha' 'o pasu nde'ë cha' tsa rä. Nde'ë cha' k'tsa rä nda tnya nu nde'ë cha' 'ne ne nda ska pasu.

Ndyia nde'ë ktyi kya na jyä ktyi kwë lo rä nu wänya tsa na.

Jnya ska ktyi kya na wänya jnya ska na skaa wänya nsarä ndetnyare.

Shtyä cha' chana ngatie cha' ktsa 'i ntë wänya ska na. 'o kächa 'ne skaa wänya ndyu'wi rä 'o ndetnyare.

Wänya na ktyi kya na 'i.

Wänya ne ktyi kya na nu nya ni.

Ni nanga kla.

Ni sakwa nga pasu 'ne cha' kya rä 'i.

Nde jnya ktyi kya na.

Nyi'ya 'o ne sh'we ktyi kya na nu nya ni.

- Nya ne ktyi kya na 'i a.
- Shtya ne nguati na n'ne cha' cha kya na a.
- S'we ngya pasu cha' kya na nu ndyari a.
- Wiri k'tsa ngwati pasu skaa wänya 'ne rë.
- Sëno jlyari shtya ska pasu o ta ndyia cha' ti ndwala ka jlyo 'i rä.
- Ka ne sh'we 'i lo ktyi nu nya.

Bocal nu ndyi'o 'ë tu t'wa 'o nu ndyi'o 'ë nde tu sï.

Nu nga cha'tnya nsu'wi 'yu bocal nu ndyi'o 'ë nde tu sï:

a	e	i	o	u
ä	ë	ï	ö	ü

T'kwi ta cha'nu jyä ndetnyare 'o jnya cha'nu ti ji 'ï rä nu jyä 'a ndekare.

Lyia s'i _____ cha' tyi'wi lo nda 'ï.	'änu
	ashu
Yukula Shwa ba sni ska _____ lo kla tus'ä ba.	kwe'
	stë
Stru ba _____ 'ï yushwe ba nka.	lu
	u'
Ngö stë _____ ska kta nka.	chikli
	'ï
'ne 'o ba nsu'wi ska _____ nu ndyu'wi ska tnya.	'o
	shtyö

T'kwi työ ta cha'nu un jyä ndetnyere 'o 'ne sh'we cha'un s'i nya nya jä.

Nu ngwa ska tsä j'ä 'o ste 'ne k'chī ya na ba kö ngarä ska tsä ye'a ko sha anu nya sha branu ne kyo. Branu ba ndyia ba 'ne 'o yukula Tyu ba sa'wi ndo'o la ka ska kwë k'chī shitä wa, chano 'u j'ä 'o, ba nya chiti s'ë branu ndä'ä ba 'i ska tkwa yukula nu ndyi'ya 'yi chīcli un ngö, branu ba nya ba iti lo k'chī ncä'a ba cha nsu'wi kī' lo K'ya Kwa chanu ndyi'ki ntë.

Ndetnyare jnya työ ta cha'un 'ne sh'we nu.

_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Cha' nsa rä: Na ndyia 'ychä un na bokales ndywa tkwa puntu ['] nde ke rä chana tyi'o 'ë nde tusi branu t'kwë 'i rä.

Tya t'ë 'o ska shta nda skaa cha' nus jyä lo nda skaa ktyi ndwa ne ndetnyare. Ndyia s'ë jyä atwa lorä.

Ktyi kya na

Ka t'kwa ktyi kwë lo rä cha' ktsa cha jya rä.

Jya ska s'ënu jya ne ngwati na 'ne cha'.

Nde nsarä cha' chini nu ngwa tisne.

Jyä ne ntë 'o s'ënu ngwa na.

Nanu ngwa tisne

Nsarä nda skaa pasu chana ka 'i jnya 'i rä.

Ndë'ë cha' kya rä s'weti.

Nsarä wänya kya ska na.

Ndwa ne rä.

Sna tnya.

Cha' langa.

Nushwe nu na jokoyole

Cha' kas'ä

'ne ti shweti 'o nekula:

- Kyanabä ni cha'nga ndyari ktsa cha'nu jyä lo ktyi nu t'kwi skati cha'.
- Kyanabä cha'nu ndloti nu jyä lo ktyi nu nga cha' langa jä.
- 'nesh'äbä t'kwibä ktyi kwë: skaya t'kwibä nu ndyu'weribä shkaya nula ngyia ndyi'äribä.
- Kyanabä ni cha'nga ndyari k'tsa cha'nu jnyabä.
- Ni'yabä wänya jyä cha'nu lo ktyi.
- Jnyabä ska cha' langa.
- 'nesh'webä cha'nu nyabä nu jlyobä cha' 'o la sh'ä cha' ndyiarirä t'kwirä.
- Kyanabä wänya jyä cha'nu nyabä lo ktyi.
- Tyi'wilyobä ni cha'nga ndyari ktsa cha' jyä lo ktyi nu jnyabä.
- Kyi'ya kebä langa ndya 'ychä 'o bokales kortadas.

Nyi'ya kwë nu ngä'ä ndetnyare, 'o t'kwi cha' nda ne ngä'ä lo kwëre 'o shkwë cha' nyicharä 'i.

Ni nanga ndyi'ka lo ktyi kwëre 'i.

Ni ktyi ngarä i.

Wilyo cha'nu langa a.

Ni cha'nga ndyiari yushwe jä t'kwi ktyi jä. Ni cha'nga ndyu'wi nekula lo ktyi jä 'i.

Ni bra nga t'kwë ktyi nu jyä cha'nu ndenya lo 'o langa n'ne cha' 'i rä 'na.

Jna t'kwi ntë nu ndu'u 'i cha'nu jyä ndetnyare 'o käya shkwë cha'nu jyä ndetnyalare.

➡ Nushwe nu na jokoyole ⬅

(Cha'nga *náhuatl*)

Ndyu'wi ntë nu yjwi tisne, cha' ndyia **ska yu** nu la ngya ndyi'läri cha' ndyu'wi nekula 'i 'o. Kä nsarë 'i cha'nu branu ndyi'ya kyo tla kä ndyi'o tyi'wi 'o shalyu 'o ja jä ndyi'o j'wi sata **yushwe** nu na jokoyole.

Yunu na **jokoyole** nga yushwe nu ngu'jwi branu la ota yushwe nu la kwatya ngu'jwi. Kä yushwe nu **ndyi'o j'we** 'o ndyi'ä rë 'i cha' ndyi'o tkwa lo **k'ya** 'o lo yu.

Ndyu'wirë cha'nu yushwe jä 'i n'ne työ'a lo tnya: sata sne tyi'ä 'o styu tno cha'nu k'ya kyo lo shalyu;

chata nya ke cha' k'ya kyo ke; chata ndlo tyi'wi 'o shalwi 'o sata ti.
Kächa kwë'la ne branu ndyi'ya kyo 'o shitsërä 'na.

'o yukula jä laya ndyi'äri. Ska tsä, branu ndyi ngyi'ya kyo tla, ndo'o
ya s'yu **yka** ska lo k'ya nu nsu'wi shkwi k'tye. Branu ndyia lo k'ya jä 'i
ndä'ä 'i ska yushwe tyi'nati, nu ndwa j'we, ndu'wi ja ska stä k'tye.

Yukula jä ndyu'we 'a ri branu ndo'o j'kwi yushwe jä 'o:

—Senu ta ti 'nya nu su lyi'u ba 'i s'yö tyi yka nu tyi'o stä k'tye re 'i.

—Chinyi 'i a —ndyu'wi yu kyi'yu jä 'o.

—Chinyi, 'ne 'i rä —ndyu'wi yushwe jä 'o.

Ä nungwati 'i, ndyisna ndyajla stä yka. Branu ndyi ndyajla 'i rä shtya
ti jä lorä kä nda 'i rä 'i yushwe jä. Branu sni yulyu jä ti jä 'i, kä ndyu'wi
'o yukula jä kya ni kya jyä sho yka 'i. Kä ngya yukula 'o yushwe nu na
jokoyole ndyisna ndyi'ka tyi'yu 'o shalyiu. Kä nsa **k'tye jä** ya ndo'o

yka kyi'ä 'i yukula jä. Branu ndyi ncha yushwe jä k'tye jä 'i ndo'o ngya tukwä ngya ndyi'ä 'i ta'a.

Shka tsä jä ndyiä yu kyi'yu jä 'ne k'shī jä 'o kä ndä'ä ndë'ë ska mandö yka nuba ndyio te'ë; ti ya na 'i yushwe nu na jokoyole la ndyija'a ni ska s'ë.

Tikä ngya ndyi'äri yu kyi'yu jä cha' ndyi'ui yukula 'o.

Cha' nga náhuatl
<http://www.mitos-mexicanos.com/content/view/147/59/>
 Nu nya 'i rä: Tomás Cruz Cruz

Ni cha'nga ndyu'wi cha'nu jyä ndekwäre ngatie.

Nunga nu na jokoyole jä.

Langa ngwa cha'nu ndyu'wirä.

Nanga nsu'wi s'ënu jä 'i.

Nyi'ya kwë nu jyä cha' langa 'o shkwë cha'nu jyä ndetnyare.

- Ni tnyanga n'ne yu nu na jokoyole jä 'i.
- Wänya yu na jokoyole jä 'i.
- Wänya ngwa cha' ya ndyi'äri yu kyi'yu jä 'i yu nu na jokoyole 'o 'i nekula 'i.

T'kwi shkaya cha'nu jyä lo ktyi ndekwäre käya shkwë cha' nicharä 'i, sh'wa ska shta kya cha' nicharä 'i.

Ni cha'ngai nu nsa ntë j'wi tisne jä 'i.

- a) Cha' yu kyi'yu nsu'wi yka branu ndyi'ya kyo.
- b) Cha' bra ndyi'ya kyo ndyi'o sata yushwe nu ndwa j'we.
- ch) Cha' yu kyi'yu ntsë 'i yushwe nu na jokoyole.

Ni cha'nga kyi'ä 'a yka ndyio tël'ë ndyija yu kyi'yu jä 'i.

- a) Cha'nu yushwe nu na jokoyole ngyi'ya lo yu 'o t'a.
- b) Cha'nu yukula jä ndaya 'i.
- ch) Cha'nu yu na jokoyole jä s'yu 'i rä branu ndyi'ka tyi'yu 'o shalywi.

Ni cha'nga sne yushwe nu na jokoyole tyi'a 'o ktö tno 'i.

- a) Cha'nu la ktsë.
- b) Cha'nu k'ya kyo lo shalyu.
- ch) Cha'nu s'yu yka k'tye.

T'kwi cha'nu jyäre 'o ntë nu ndu'u 'i.

Jlyori a...

Cha' langa ngarä ska cha'nu ndyu'wirë 'o ndyiarä ba ngyarä lo ktyi ngarä cha' 'i ska ntë, ska k'chî, ska kwë ntë nungwa ndlo, ska s'ënu ndyu'wirä wänya ndyisna ska cha'.

Kwi wänya nanu langa jä 'i, ndyiarä ndyu'wirä cha' 'i nanu ngwa tisne, tsä 'o bra nungwarä 'i la ndloka cha' 'i rä änu cha'nu nsarä wänya ngwa ska cha' känu ndlolati cha' 'i.

S'ënu ndyisna cha'nu langa re ngarä cha'nu ndyu'wirë, 'o ndyiarä ngyarä lo ktyi cha' t'kwirë 'i rä kwë tlo ntë kyi'ä.

Cha'nu langa jä 'i ndyu'wi ota nsarë 'i rä branu sho tëlë t'a ndyiarë s'ënu ndyi'ka t'a 'o ntë nu ba jla nsa 'i rä chana yu nu jna 'i rä 'i: 'urë cha'nu s'weti nu ndë'ë cha' 'nerë 'o cha'nu la 'nerä cha' shi, ndyia bra nsarë 'i rä chana tyi'i ndörirë ska s'ënu ndyi'ka ska t'a, ndyiarä nsa rë 'i rä cha' kajlyorirë nanu ngwa shalyu.

S'wa ska sikwi chö cha'nu langa jä.

- a) Nungwa yjä 1949 sata ntë nu ndwa ne ke Morales López 'o tkwata ntë ndyiärë lo yu nde. Ndyiärë nde cha'nu sl'ënu nsu'wirë jlo jä 'i ye'a ndyi'kwë yla tyi'a sl'ënu nsu'wire. Ndechö ndel'ëla ndyiä t'arë nya 'ätyi, jlo jä 'i nda ndyieri rë cha' ykwi nesya k'chï sl'ënu iti jä 'o branu ba sne nsu'wirë ndyia s'werë yna rë cha' ykwi nesya 'o la ska'a cha' j'wi 'i rë 'o neshya...
- b) Ndyi'ä 'i 'ya, branu ndyu'weri ko' nyi'ya 'i, ndyika lyuti 'ä ska k'nyi nu työ'a ta tyi'ä nsu'wi 'i styi.

Nga 'i ska yu 'o tikä, yu nunga shi shkuri, ndyi'ä nu ndyika shkui 'i, ndä'ä ndyiku lo ke cha' 'na skati nu 'ä 'i, 'o ndyi'ä tiji tyi'ja ndyi'wi ntë.

Jnya cha'nu jlyori nanga nanu langa jä, käya t'kwi 'i rä 'i ntë nu t'a ndä'ä shla.

Ni t'kwë ktyi kwë. T'kwi nu la nga ndyi'äri 'o nu ndyu'weri.

Wänya 'ne tyi'i t'kwi ktyi senu la nga ndyi'äri. Wänya 'ne tyi'i t'kwi ktyi senu ndyu'weri.

- a) Branu ba 'ya sha shari 'o kä ngwiri cha' ba ndyi'ka ska yu nu ndyi'ya 'a.
- b) Kä ndyisna nga nchu ke jä 'o 'ë t'kye jä nda'arä yu ta ndere ndekwa, 'ne 'o kshī k'ja.
- ch) Tsä nu ni, k'jī jnya 'i karä 'ä nya yu cha' tsä 'o rä.

Wiri chana...

Cha'nu ndyi'ya la t'kwi lo ktyi 'i, nanu nsa ntë 'o cha' langa jä 'i, ka 'ne tyi'i ktyi 'änu n'ne tyi'i ntë nu ndyi'o lorä, 'o ta nga tyie cha' kwi nga ntë nu jyä lo ktyirë.

Branu t'kwi ktyi kwë, wiri s'weti t'kwi 'o k'tachī s'ënu nde'ë cha' k'ta. 'ne cha' katë chī s'ënu ndyi'ä cha' ndwa (,) narä *coma* 'o katë chī chäla s'ënu ndyi'ä cha' ndwa nanu ndenya (.) narä *puntu*. 'o ndenya s'we la 'ne cha'nu t'kwi 'o kajyalari ntë cha'nu ndu'wi.

Branu 'nesh'ä t'kwi ktyi 'i 'nesh'ä katë sh'iti 'o chäla chī la jlyari t'kwi 'ä cha'nu ngatie ntë nu nya ktyire.

Kyana cha'nu na "Nd'ja 'o Shwa" lo ktyi nu ndyu'wi, 'o nesh'ä t'kwi 'i rä 'o käya shkwë cha'nu nicharä 'i.

- Ba s'wela ndyu'wi ktyi kwë ni ngatie 'a.
- Ni tnya nga nu ti ke 'a ndyi'ka 'ne shkye 'i.

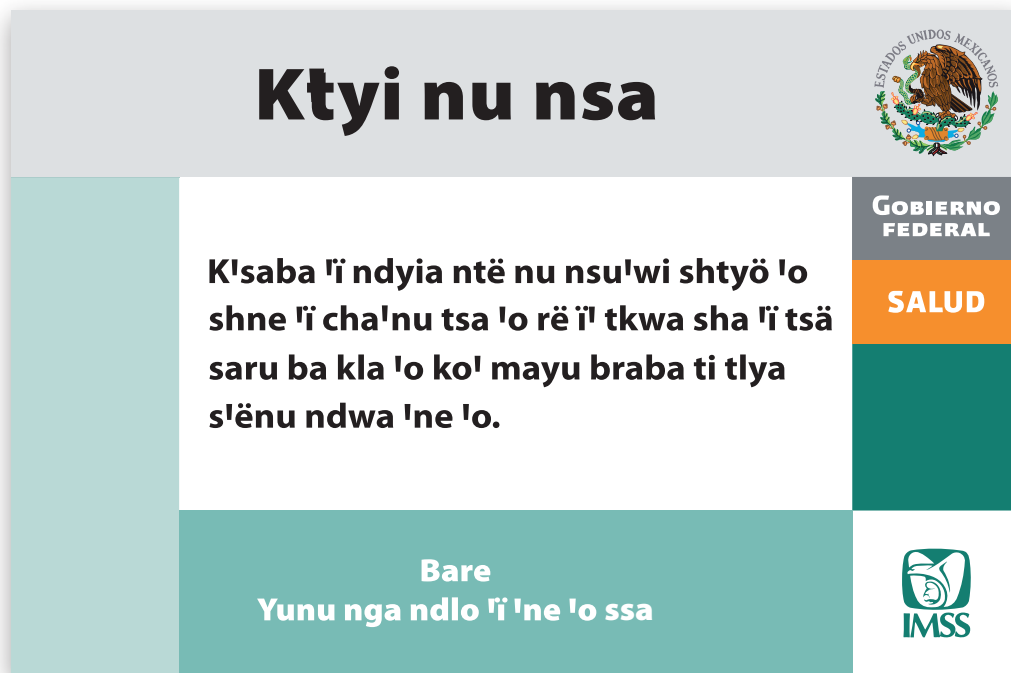
Nyi'ya 'o ta cha' chö kwë nu jyä ndetnyare.

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i cha'nu nicharä ndetnyare 'o tabä cha' ni cha'nga ndyu'wirä.

- Ni cha'nga nda ntë nu ngä'ä lo ktyi kwë re.
- Langa ndlyarë ta'a ktyi nu ndetnyare.
- Ni tnyanga n'ne ktyi nu ndenya re.
- Wänya na ktyi nu ndenya re.
- Nunga nu nya ktyi nu ndenya re.

Nyi'ya 'o ya t'kwi ktyi nu jyä ndetnyare.

Shkwë cha'nu nicharä 'i.

Langa jyä nerä.

a) S'ënu ba ndyi cha' jyä loo ktyi re.

b) Asta la ke ktyi re.

ch) Jlola ke ne ntë nu nya ktyi re.

Langa ndwa cha'nu ndlo nu ndyiari ktyi re ktsa.

a) S'ënu ba ndyi cha' jyä loo ktyi re.

b) Asta la ke ktyi re.

ch) Jlola ke ne ntë nu nya ktyi re.

Langa ndwa ne ntë nu nya ktyi nu nsa re.

a) S'ënu ba ndyi cha' jyä loo ktyi re.

b) Asta la ke ktyi re.

ch) Jlola ke ne ntë nu nya ktyi re.

Jlyoria a...

Cha' **ktyi nu nsa** ngarä ska ktyi nu ndyilya rë cha' ktsa rë 'i ska ntë o ta ndyi'ä ska k'shĩ na ndyu'wirë, cha' 'i ne 'o, cha' 'i nelya, 'o chata cha'.

Ktyi cha' nsa nde'ë cha' karä chiiti, 'o la cha' jya loo rä, cha' nu ndyia ri ktsarä. Nde'ëcha tkwa ne rä chanu ndyia ri ktsa 'o ne un nya 'i rä.

Ngatie cha' ktsä 'i ntë k'chĩ, 'o kächa nde'ë cha' jnya ktyi nu nsa skaa wänya ndyu'wi ndetnyare.

- Ni cha'nga ndyiari ktsa 'i ntë.
- Nu'ĩ nga ndyiari ktsa.
- Ni tsä 'o ni bra nga ka tnya nu nsarä.
- Wiri shtya ne cha'nu wë nga ntë nu nsa.

Nde jnya ktyi nu nsa 'i.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There is no handwriting or other markings on the paper.

Nyi'ya 'o ne sh'we ktyi nu nya skaa wänya cha' jyä ndetnyare.

Loo ktyi nu nsa 'i ngya ngwati cha'nu nde'e cha' tkwa loo rä nunga tie
ktsa 'i ntë k'chï änu:

- Ne rä
- Tnya nu ndyiari ktsa
- Tsä
- Bra
- S'ënu ka tnya
- Ne ntë nu nya ktyi nu nsa re
- Jyä ngwati cha' nde'ë cha' tkwa
loo rä änu ba jya loo ktyi re

Bokal nchi'wi tyi'ï.

Nu nga cha'tnya nsu'wi 'yu bokal un nchi'wi tyi'ï rä:

a'

e'

i'

o'

u'

'o 'yu bokal nchi'wi tyi'ï 'o ndyi'o 'ë nde tu si:

ä'

ë'

ï'

ö'

ü'

T'kwi cha'un jyä ndetnyare 'o s'wa ska shta 'ï kwëre 'o ner.

ko'

lyi

u'

ashu

ki

a'tyi

i'

ko

e'

T'kwi työ ta cha'nu jyä ndetnyare käya shkwë cha'nu nicharä 'i.

Lo ntë tyuba ki'ä 'a k'ta nsu'wi, ndyia 'i ndyi'ku shi 'o ndyia 'i nde'ë jla 'i, branu ndyia ba 'o yukula t'a stë Manwë ba, 'o kä ndyi'tkwa jla ba sh'i, yukula ndyi'ya k'tö, branu ba tsä ndwa ba sajwi 'nelaka s'ya ska 'ne ä'nu nchi'ya sa' s'ya, kä ndyu'wi yukula t'a 'ü nati 'ne, kä sajwi nelaka nchu ska ya cha' ngö 'i k'nyi jä. Kä ndyu'wi 'ü ndlati ti u' 'i, branu ngyi'ä n'na jä sajwi ndo'o laka chata shitsë 'nya, branu ndyiä s'ënu ndyi'wi sa' jä la ndyija 'a cha'nu ba 'ykwi ndyia 'o t'a sa ba t'i 'a nya.

Ni 'ne nga nsu'wi ntë jä i.

Na nga ndyi'ya yukula Manwë jä i.

Nu 'i nga ngö yukula Manwë jä i.

La nga shitnya ntë nyu'wi lo ktyi re i.

Wänya ne s'ya 'ne jä i.

Bokal nu nchi'yu t'i ndyiarä 'o tkwa na ndyia 'ychä ska bokal 'o shka un na glotal jä 'o kwi ska ti tyi'i atwa rä.

**Skaa wänya ktyi nu ykwi loo sna tnya re shkwë
cha'nu nyicha rä 'i' nu tä'ä s'wa cha'nu shkwë rä.**

Ngarä ska ktyi nu ndë'ë cha' tkwa ne.

a) Ktyi nu nsa

b) Cha'nu

ch) Atwa

Ngarä ska ktyi nu chiti cha' jyä lorä 'o cha' ndloti.

a) Ktyi nu nsa

b) Cha'nu

ch) Atwa

Ngarä ska ktyi nu nsarä na s'we 'o na shi.

a) Ktyi nu nsa

b) Cha'nu

ch) Atwa

Loo ktyi re nde'ë cha' tkwa ne ntë un nya 'i' rä.

a) Ktyi nu nsa

b) Cha'nu

ch) Atwa

Ngarä ska ktyi nu nsarä ska cha'.

a) Ktyi nu nsa

b) Cha'nu

ch) Atwa

**Ngarä ska ktyi nu jyä ne ntë loo rä 'o nsarä ska wänya ngwa
cha' ngatyie.**

a) Ktyi nu nsa

b) Cha'nu

ch) Atwa

Kya j'wirë na' 'nesh'ä 1

Ndyia tnya jyä ndetnyare sh'wari cha'
tyie ngwati cha'nu ba 'nesh'ä ne' ska
ta' cha' re.

Jnya cha'nu nicharä 'ne 'o re.

Na nsa ntë	Nanu ngwa tisne	Cha'nu
Na nsa ntë jä' ngarä	Nanu ngwa tisne jä' ngarä	Cha' langa jä' ngarä
Ktyi nsa	Ktyi kya na	Ktyi nu nsa
Na ktyi nsa n'nerä tnya cha'nu	Na ktyi kya na n'nerä tnya cha'nu	Ktyi nu nsa jä' n'nerä cha'nu

Shtya jya cha'nu ngatie.

Branu ndyikuë lo ktyi ndyiajyarë bra ni cha'nga jyä lo nanu nsa ntë, nanu gwa tisne ota na langa.

- () Ngwati ya
- () Yati bra
- () Chì s'ë

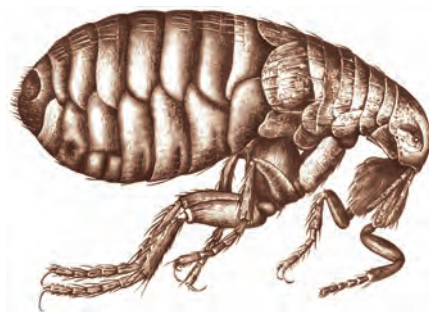
Branu ndyu'wë ktyi kwë, wänya ndyu'wë.

- () La ndyu'wë 'o s'we ndyu'wë.
- () Tyati 'o keti ndyu'wë.
- () Ke 'a ndyu'wë.

Branu nya ska cha' lo ktyi 'i t'kwi 'a cha'nu:

- () Kyi'ä na wänya kyarä 'o na nga nu jnya.
- () La jlyorë wänya jnya 'i rä.
- () Nyi'yä 'o 'ne sh'wë nanu nya.

T'kwi cha' re 'o käya s'wa shta kya cha'nu nga ne kwëre.

'yu

yu'

yä

ya

ke

hielo

k'nyi

jnyi

ji

jï

Autor: El Ágora/ Wikipedia

londa'a

o nda

Lo Nka wänya ngyä n'ne sh'ä, 'nesh'ä cha'nu jyä 'ne ska ta' 'nare s'wa 'o ntë nu ndu'u 'i.

Tkwa ta

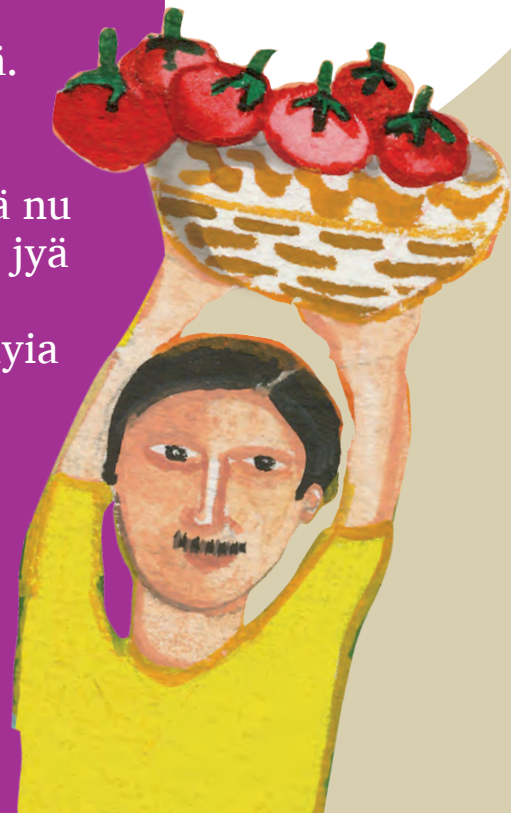
Shityi'o wänya
nsyarë cha'

Cha' kas'ä' o tkwa ta

'ne ti shweti 'o nekula:

- Jnyabä ngwati chanu tyi'o branu kyanabä wänya ka cha'nu kajyari cha jyä lo ktyi.
- Kyanabä ni cha'nga ka nu jyä lo ktyi nu t'kwë
- T'kwibä kwë lo ktyi 'o kyanabä cha'nu ndlola jyä lorä.
- Kyanabä 'o tyu'wilyobä wänya cha'nu ndyari k'tsa cha'nu jyä lo ktyi.
- 'nebä nda skaa tnya cha' kya lo ktyi: Wänya tsarä, jnyabä 'o 'nesh'webä cha'nu ba nyabä.
- Jnya s'welabä 'o sh'äbä chanu nya lo ktyi 'nebä kasu cha' la sh'ä cha'nu ndyiarirä t'kuirä nu ti shtyalabä o ta jlyobä cha'nu jyä lorä.
- Kyanabä sna cha'nu wänya ndyia 'ychä nunga cha'tnya.

Ska tnya.

K'tyi nchi'yarë ntë.

Shot'ë t'a sti j'ä yushwe

Cha' kas'ä

'ne ti shweti 'o nekula:

- 'nebä cha' kajyaribä ni cha'nga ndyi'wi lo ktyi nchi'yarë i' ntë nu t'kwibä skati cha'.
- Kyanabä nisakwa ta cha' jyä lo ktyi.
- T'kwibä 'o kyanabä wänya jyä cha' lo ktyi nchi'yarë i' ntë.
- T'kwibä ktyi kwë: skaya 'ne tyi'ibä nu ndyi'weribä 'o shkaya 'ne tyi'ibä nu ndyiaribä.
- Jnyabä ngwati wänya kya ska cha' lo ktyi.
- Jnyabä ska ktyi nchi'yarë i' ntë.
- 'ne s'webä s'ënu nyabä lo ktyi nu nchi'yarë i' ntë nu ti shtyä kwilabä cha'.
- Kyaj'wiribä langa ndlyarë chanu ngarë shna ska 'na o ta 'ne.
- Kyanabä wänya ngyia ska cha' lo ktyi 'o ni cha'nga ndyiari ktsa nanu jyä lo ktyi.

Nyi'ya kwë nu jyä ndetnyare.

Ni cha'nga ndyu'wi.

S'warë ska ktyi 'nya cha' nchi'yarë 'nya cha' shot'ë t'aba.

T'kwi cha'nu jyä ndetnyare 'o ntë nu ndu'u 'i käya tabächa 'o ntë t'a nda'äbä shla ni cha'nga ndyu'wirä.

Ni cha'nga ndyu'wi lo ktyi kwë ngatie.

Langa 'o ni branga ndlyarë ktyi nu nchi'yarë ntë jä.

Ni tnyanga n'ne ktyi nchi'yarë ntë jä 'na.

Nyi'ya cha'nu jyä lo ktyi nu ngä'ä ndetnyare 'o shkwë cha'nu nicharä 'i.

'ÄSHLA NU NDYI'WIRË TKUA CHA'
"LLEMO NTARI"
C. C. T. 20DPB2131P
KTYI NU. NGARÄ: 134
KTYI YJÄ: 2008–2009

CHA' NGARÄ: KTYI NCHI'YARË NTË

K'chĩ K'ya, S'we, Londa'a, ba 23 'o ko' kwi nu yjä 2009.

C. _____

Sti j'ä yushwe

Nde'ë ba

Yunu nya ktyire ngaba CC. Genaro Cruz Baltazar 'o Lico Santos Méndez stru ndlo 'i 'äsla 'o bishinte 'i sti j'ä yushwe shla, chö ktyire sah'yaba wä chana käbä cha' shot'ë t'a ndyia sti j'ä yushwe shla lo s'ënu ndyi'i jya yu t'wa 'äshla tsä nte ba kla ndwa ka 'o ko' kwi yjä ni, braba tkwa së, chanu täbä cha' wänya ka chana ka s'we 'äshla 'na.

K'taba wä chana brati tyiäbä tsä 'o bra nu ndwa jyä, kächa nsaba wä, s'weti tyi'ibä.

N g a b a

Stru ndlo 'i 'äshla
Stru Genaro Cruz Baltazar

Bishinte 'i sti j'ä yushwe shla
C. Lico Santos Méndez

Ni cha'nga ndyu'wi ktyire ngatie.

Wänya na ktyire.

Ni cha'nga nchi'yarë 'i sti j'ä yushwe shla.

T'kwibä s'wa 'o ntë nu ndu'u 'i ktyi nchi'yarë ntë 'i sti j'ä yushwe nu jyä shka lo nka nu bajëre. Käya shkwë cha'nu nicharä 'i.

Ndyia bra ba j'kwi ktyi nchi'yarë ntë 'i sti j'ä yushwe 'a.

Ni cha'nga ndyu'wi ktyi nchi'yarë ntë 'i sti j'ä yushwe jä.

**S'wa ska shta 'o cha'nu nicharä 'o cha'nu shkwë cha'nu
jyä ndetnyare 'änu ba jyä skarä.**

Nunga yu nu nya' ktyi
nchi'yarë ntë sti j'ä
yushwe jä:

Nchi'yarë 'i ntë cha'nu:

Tsä 'o branu shot'ë t'a
ntë ngarä:

Ni cha'nga 'ne jyarë
branu shot'ë t'a:

S'ënu shot'ë t'arë ngarä:

shot'ë t'a ndyia sti
j'ä yushwe.

tsä nte ba kla
ndwa ka 'o ko'.

s'ënu ndyi'i jyarë
t'wa 'äshla.

stru ndlo 'i 'äshla
'o bishinte 'i sti j'ä
yushwe shla.

cha'nu kas'we
äshla.

T'kwi cha' jyä ndetnyare.

Ktyi nchi'yarë ntë

Ktyi nchi'yarë 'i ntë jä ngarä ska ktyi nu chiti cha' jyä lorä s'ënu nchi'yarë 'i ntë chana shot'ë t'arë chana t'kwirë cha'nu ndlo 'i ska s'ënu ndlo, tnya nu 'nerë 'i k'chī o ta 'äshla.

Cha'nu nde'ëcha t'kwa lorä nga:

- S'ënu ndo'orä.
- Ne ntë tsarä 'i.
- Ni cha'nga t'kwirë.
- Nsarä langa shot'ë t'arë.
- Tsä 'o bra nu shot'ë t'arë.
- Ne 'o tä'ä s'wa ne ntë o ta yusya nu s'wa 'i rä.
- Jya 'i 'ätnya nu s'wa ktyi nchi'yarë jä.

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i cha'nu jyä ndetnyare käya shkwë cha'nu nicharä 'i.

Cha'nu ba j'kwirë, nanga nu na ktyi nchi'yarë ntë jä.

Cha'nu ba j'kwirë, ni cha'nga nu nde'ë cha' t'kua lo ktyi nchi'yarë ntë jä.

Shtya s'we cha'nu ndwa ndetnyare skaa wänya nde'ëcha t'kua cha' lo ktyi nchi'yarë ntë jä nu jlo jä t'kwa ska 'o nu ndyi jä t'kwa kti.

S'ënu shot'ë t'arë.	()
Tsä 'o branu un karä.	()
Ne ntë nu tsarä 'i.	()
Ne 'o t'ä s'wa ne ntë o ta yusya nu s'wa 'i rä.	()
Ndyiabra ndyi'ä jya 'i 'ätnya nu s'wa ktyi jä.	()
Chanu t'kwirë.	()
S'ënu ndo'orä.	()

Ni t'kwi ktyi kwë. T'kwi cha'nu jyä ndetnyare 'ä tnya nu ndlorä 'i.

Wänya t'kwi lo ktyire senu ndyi'weri.
Wänya t'kwi lo ktyire seno ndöri.

- Yunu nya ktyirë ngaba CC.Genaro Cruz Baltazar 'o Lico Santos Méndez.
- Chö ktyire 'i sh'yaba wä chana käbä cha' shot'ë t'a ndyia sti j'ä yushwe.
- Chanu täbä cha' wänya ka chana kas'we 'äshla 'na.
- Karä s'ënu ndyi'ë jyarë t'wa 'äshla, tsä nte ba kla ndwa ka 'o ko' kwi yjä ni, braba tkwa së.

T'kwi kwë cha'nu na "Ngyarë shka s'ë" nu jyä lo Ktyi cha' t'kwi 'o 'ne tyi'i ndyu'weri 'o ndöri.

Wänya ndyi'wi ktyi kwë ni ngatie.

- Ba tnola tyie ndyu'wi ktyi kwë ni a.
- Nanga nu ti t'kwi 'a shkie 'i branu ndyu'wi lo ktyi 'i.
- 'ne sh'ä t'kwi lo ktyi 'i kwë ni.

Wiri chana...

Branu t'kwi ktyi ndlo'a cha' tyi'wilyo wänya nga 'i ntë ndyu'wi ktyi nu ndyu'weri o ta ndöri, 'änu ba 'ne tyi'i nu ba j'kwi ktyi ni.

S'we s'ëcha ta kwenta wänya 'ne tyi'i t'kwi ktyi, tyi'wilyo ni ktyi ngarä, seno ngarä ska *convocatoria* o ta ktyi cha ndlotö yusya, o ta ktyi nu nchi'yarë 'i ntë tsa jku.

Branu t'kui ktyi 'i ti jlo tkwi 'i rä työta cha'nu kajlyori ni cha'nga ndyu'wirä, nde'ëcha shnyächi sh'i bra tyia s'ënu ndwa puntu lo ktyi nu ndyu'wi, nde nu taya 'na cha' kajyarë cha'nu jyä lo ktyi nu ndu'wë.

Nyi'ya 'o tacha chö kwë nu jyä ndetnyare.

- Ni cha'nga nu nde'ëcha' ta lyia nekula jä.
- Ni tnyanga 'ne ktyi nu nda yu kyi'yu jä 'i nu 'ä jä.
- Wänya na ktyi nu nsa cha' ba ndalyia nekula jä ngatie.
- Langa shka s'ë ndlyarë ktyi nu ndenyare.

Nyi'ya 'o t'kwi cha' nu jyä ndetnyare.

Ktyi cha' tnyi

Ngarä: \$200.00

Ndyukwä tne 'i: Lyia K'tsi K'tsi

Tnyi ngarä: Tkwa sentu shu M.N.

Ngarä chanu: Ta lyia loo

K'chĩ K'ya, S'we, Londa'a, ba 'yu 'o ko' sintyau yjä 2011.

Ngä

Steba K'tsi K'tsi
Bishinte 'i sti j'ä yushwe shla

Tyate'ë 'o ska shta nda skaa s'ënu nga ktyi cha' tnyi nu jyä ndetnyare.

Ngarä ne ktyi jä.

Ngarä ni sakwa
tnyi nu ndlya rë 'o
número.

Ntë nu ndya tnyi
jä nga.

Tnyi nu ndya
ngarä 'o na
ndyia 'ychä.

Ngarä cha'nu.

S'ënu ngarä 'o tsä.

Ne 'o nda'ä s'wa
ne ntë nu snyi
tnyi jä.

Steba K'tsi K'tsi

Ta lyia

K'chï K'ya, ba 'yu
'o ko' sintyau
yjä 2011.

Lyia K'tsi K'tsi

\$200.00

Tkwa sentu shu M.N.

Ktyi cha' tnyi

Jlyori a...

Ktyi cha' tnyi ngarä ska ktyi nu n'nerä tnya cha' k'sarä cha' ba ndyä ska tne nu ndu'wë, ndyia nde'ërä sh'ärä 'o s'wa skati tnya n'nerä.

Ndyiabra nchil'ä ktyi tnyi 'o ndyu'wa nerä nota remisyö o ta cha'nu ndyu'wi ni sakwa ngarä nchi'ä rë 'i 'o shtyarë ska mandö o ta ndyu'wa ni sakwa ngä'ä ska na, 'o loo ktyi cha' tnyi jä nde'ëcha' t'kwa ni sakwa ngä'ä na.

Ndyia nde'ë ktyi tnyi kyi'ä cha' jyä loo 'o ndyiarä chila cha' jyä loo rä. Ktyi cha' tnyi ndyiarä tnola rä, työla t'ä nsu'wi lo rä 'o tno na ndyia ychä jyä loo rä.

Cha'nu n'ne lati ngarä n'nerë tnya cha' ktsarä cha' ndyä tnyi nu ndu'wë 'i nte cha' s'ë na, o ta ndyia tnya 'ne.

Jnya ska ktyi cha' tnyi ni, skaa wänya cha' ndyu'i ndetnyare.

Ska wänya cha'nu jyä ndetnyare jnya ktyi cha' tnyi 'i.

Yukula Tyu ba yjwi 'yu ktu nu ngwa \$80.00 shu nda skaa, 'i stru ndlo 'i alberge 'o jnya ska ktyi cha' tnyi jä 'i.

Ni cha'nga nde'ëcha' tkwa loo ktyi cha' tnyi chana ka ktsarä cha' nda tnyi 'i.

Nde jnya ktyi cha' tnyi 'i.

Ktyi cha' tnyi

Ngarä: _____

Ndyukwä tne 'i: _____

Tnyi ngarä: _____

Ngarä chanu: _____

Nyi'ya ktyi cha' tnyi nu nya työla tsä cha'nu ka jyari seno shtya ngwati cha'nu nde'ëcha' tkwa loo rä.

- Nya nerä.
- Shtya nisakwa nga tnyi 'o *número* a.
- S'we nya ne ntë nu ndya tnyi jä.
- Shtya ni cha'nga rä a.
- Wiri shtya tsä 'o s'ënu nya ktyi cha' tnyi re 'i.

Nyi'ya kwë nu jyä ndetnyare 'o t'kui cha nda yukula nu ngä'ä lo kuëre, käya shkuë cha'nu jyä ndekiarä.

Nta burru 'nya 'o tnya'ari 'i.

Nta yu burru 'i.

S'we 'a burru 'i j'kui cha'nu la ska n'ne 'i s'ë.

Nta burru _____.

Nta yu burru _____.

S'we 'a burru _____.

T'kwi cha'nu nsa ni cha'nga nu ngä shna na' jä.

Cha' shna na' jä ngarä chanu ndyu'wi chana ndyi'yä löö ska na' o ta 'ne 'o ndywarä asta lo ne nanu ndyi'wë 'i:

'nya

'i

'i j'kwi

Cha'nu ndyu'wë 'nya, 'i 'o 'i j'kwi ndyiarä asta lo ne ntë, na' o ta 'ne nu ndyu'wë cha 'i.

Shtyä cha':

Shne 'nya

Yka 'i

Shne 'i j'kwi

Shkwë chare.

Ni cha'nga nsa cha'nu ngä shna 'na jä i'.

Shot'ë t'a 'o shka ntë nu t'a ndä'ä shla, cha nyi'yabä wänya nyabä cha'nu ba jä 'o 'nesh'uebä 'i rä senu ndo'o shirä.

Kyana lo ktyi cha' t'kwi cha'nu na *Cha'nu laya ndyi'äri 'i ayma* 'o s'wa ska sikwi chö ngwati cha'nu ndyu'wi cha' ngä shna na nu ndyija 'i.

T'kwi chï cha'nu jyä ndetnyare 'o ntë nu ndu'u 'i 'o käya shtya lo shta nu t'kwi chana ndyu'wi cha' ngä shna ska na.

'nya

'i j'kui

'i

'nya

'i

Shne 'nya 'o jyu _____ s'we nsu'wi 'i.

Shne _____ 'o burru 'i gyia sna.

Ktö _____ ntarä.

Maste 'nya 'o maste _____ sh'ä'arë.

'ä _____ tlyu'arä.

Nyi'ya loo ktyi jyä ndetnyare 'o jnya nerä s'ënu nde'ëcha' tkwarä. Ndyia nde'ëcha' re tkwa atwa loo ktyi.

Nerä

S'ënu ndo'o ktyi 'o ktyi nu ngarä

Cha' ngarä

Ni sakwa ngarä 'o *número*

Ntë nu shnyi tnyi jä

Ne 'o t'ä s'wa ne ntë nu shnyi tnyi jä

Ne 'o tnya ndyi'ya ntë s'wa ktyi re

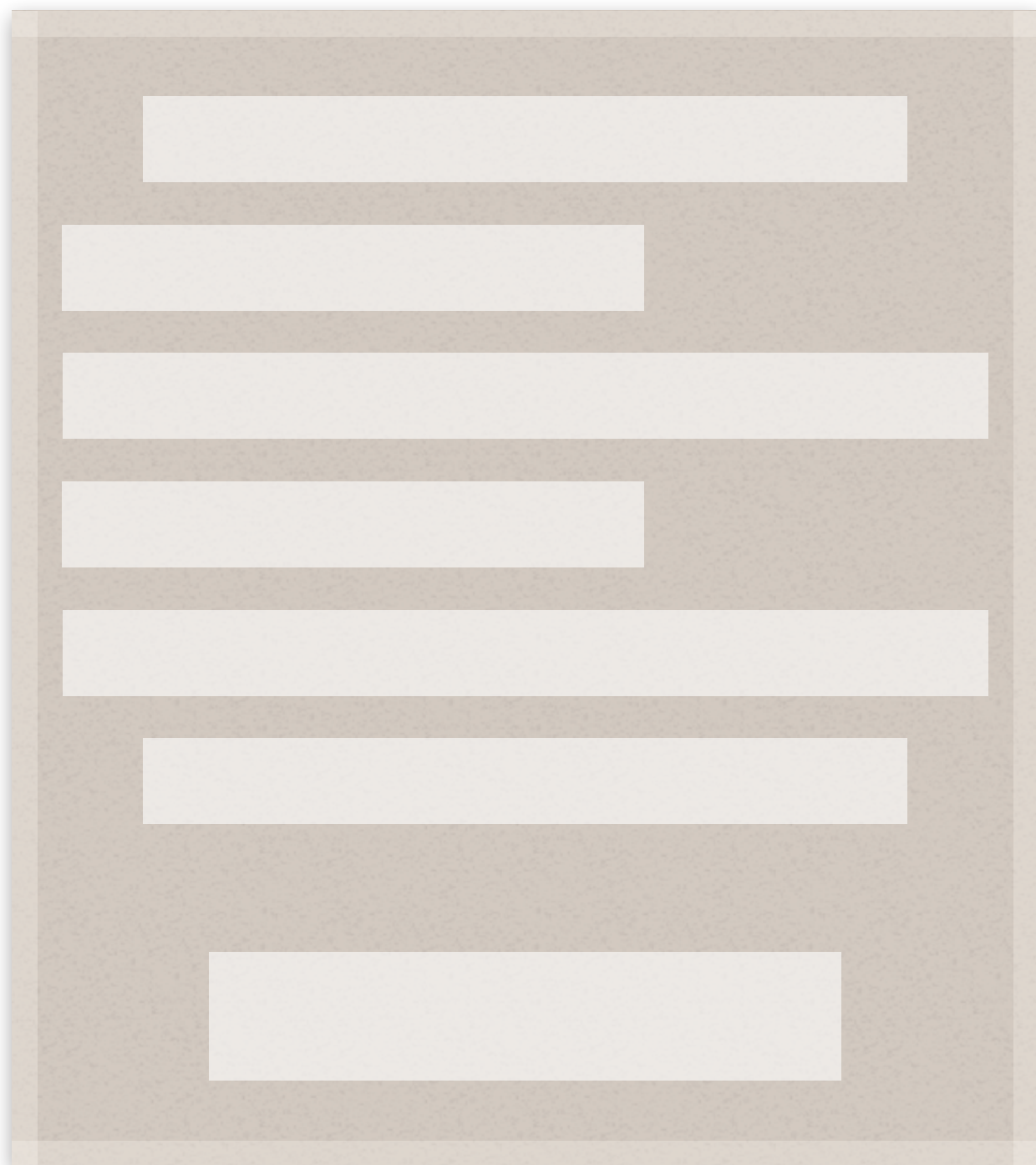
Ne ntë nu tsa ktyi 'i

Ngarä cha'

Cha' nu jyä loo rä

Tsä 'o s'ënu ndo'orä

Ngya ni sakwa nga tnyi nu ndya 'o na ndyia 'ychä

Tkwa tnya.

Ktyi jnya na. Kya ska 'äshla

Cha' kas'ä

'ne ti shweti 'o nekula:

- 'nebä cha' kajyaribä cha'nu jyä lo ktyi jnyarë na' nu t'kwibä nerä 'o 'ne satati cha'.
- Tyu'wilyobä cha'nu jyä lo ktyi cha'nu ba jlyotiribä.
- 'nebä cha' kajyaribä cha'nu ndyu'wi lo ktyi jnyarë na'.
- T'kwibä ktyi kwë k'tsabä ni cha'nga ndyu'wi lo ktyi nu j'kwibä 'o 'ne tyi'ibä nu ndyiaribä 'o nu ndyi'kebä.
- Jnya wänya kya ktyi nu nde'ëcha jnyabä.
- Jnya kwibä shka ktyi jnyarë na' jä.
- Kyanabä wänya jyä cha' lo ktyi 'o ni cha'nga ndyiarirä k'tsarä.
- 'ne sh'webä cha'nu ba nyabä ti shtyalabä o ta jlyobä chanu la ndlo.
- Tyu'wilyobä langa ndyi'lyarë cha'nu ndyu'wi laya ndyia 'na ne nu ndyu'wi wänya ska 'na.

Nyi'ya kwë nu ngä'ä ndetnyare.

T'kwi 'o 'nenu ndu'u 'i 'o t'a ndä'ä shla käya shkwë 'i ra.

Ni cha'nga nda ntë nu ngä'ä lo kwëre ngatie.

Ni nanga jnyarë 'o ni tnyanga 'nerä ngatie.

Langa 'o ni bra n'ne tnya ktyi jnya na'.

T'kwi cha'nu ntala nyia nu jyä ndetnyare o käya shkwë cha'nu nicharä 'i.

'ÄSHLA NU NDYU!WIRË TKWA CHA' "LLANO ZAPATA"

C. C. T. 20DPB0532X

KTYI NU. NGARÄ: 234

KTYI YJÄ: 2008–2009

CHA' NGARÄ: Jnyäba chana jnyä wä jakwa 'äshla wa.

K'chĩ K'ya, S'we, Londa'a, ba 30 'o ko' mayu nu jyä 2008.

C. Ndino Santos Cruz

Bishinte k'chĩ

K'chĩ K'ya, S'we, Londa'a.

Nde'ë wä

Chö ktyi nu nde 'i t'kwiba 'o wä cha'nu ktsäba wä chanu jyä ndetnyare:

Cha'nu ba kyi'äla yushwe shla wa ni, lansu'wi 'a 'ne 'äshla cha'nu 'u stru 'i yushwe shla, 'o kächa la 'ne 'ä kati n'ne stru tnya cha'nu ndu'u shla, kächa jyä **jnyaba** 'i wä 'o t'a ngabä 'nesya 'na cha'na **jnyabä jakwa 'äshla** wa 'o ngwati na ndyi'wi 'nerä. 'o ngarä cha's'we 'i yushwe shla k'chĩ.

Lansu'wi 'a chatala cha' käticha jnyäba bare, k'taba chana tayabä wa 'o ktyi nu s'waba wä, 'o tyaba sh' 'we wä chana 'neba kasu ktyire wa.

N g a b a

Stru ndlo 'i 'äshla
Stru Calixto F. Cruz

Bishinte 'i sti j'ä yushwe shla
C. Javier Zurita Baltazar

Ni ktyi ngarä 'i.

Ni cha'nga nu ntala nya nya jä 'i.

Cha'nu j'ä ndetnyare s'wa ska shta chö cha'nu ngatie cha' jyä lo ktyi nu ngä'ä ndekwäre.

Tsä 'o s'ënu ngyarä

'na ndyi'wi lorä

Ne ntë nu jnyarë na 'i

T'kwi ktyi kwë, 'o ntë nu ndu'u 'i ktyi jnyarë na' nu ngä'ä shka lo nka nuba jë. Käya s'wa ska shta kya cha'nu kwilyanya.

Bishinte k'chĩ nga yu:

Ndino Santos Cruz

S'se Bautista Diaz

Nunga yu nu nya ktyi jnyarë na' jä.

Stru ndlo 'o yu nunga tnya
'äshla.

Yu nu n'ne kä lo k'chĩ 'o yu
nu ndyi'ä tnyi ya.

Wänya na yu nunga stru ndlo jä.

Stru Calisto Fortunato Cruz
Cruz

Luciu Ortiz Méndez

T'kwi cha'nu jyä ndetnyare nanga nu na ktyi jnyarë na' jä.

Jlyori a...

Ktyi jnya na jä ngarä ska ktyi nu tsarä 'i ntë o ta 'i 'ätnya nu jnyarë na 'i.

Ktyi jnyarë na' ndyiarä:

1. **Kerä.** Nde 'i ndywa ne s'ënu ndyi'o ktyinu jnyarë na jä (ne 'ätnya s'ënu jnya na 'o cha'ta cha' nu ndyiarë).
2. **Shtyarë ni cha'nga rä.** Nde 'i shtyarë ni cha'nga nu jnyarë nanu ndwa lo ktyire, o ta ni cha'nga jnyarë nare.
3. **Nanga 'o ni cha'nga jnya na.** Nde shtyä ne nisakwa nanu ndyiarë jnya.
4. **Slarë.** Nde 'i t'kwa ne 'o t'ä s'wa ne ntë nu s'wa ktyire, ni tnyanga ndyi'arë o tyi'ä jya ktyire.

Shkwë cha'nu jyä ndetnyare 'o ntë nu ndu'u 'i.

Cha'nu j'kwi ndekwäre, ni cha'nga ndwa lo ktyi jnyarë na' jä.

Sh'wa ska x chö cha'nu nga ktyi jnya na' jä.

	Ngarä ktyi jnya na'	S'i ktyi jnya na
Yu nu nya ktyirë ngaba CC.Genaro Cruz Baltazar stru ndlo 'i 'äshla 'o Lico Santos Méendez yu nunga tnya cha' 'i sti j'ä yushwe shla.Chö ktyire...		
CHA' NGARÄ: Jnyabä chana jnyabä jakwa 'äshla wa...		
Jüla k'chĩ Skwi sh'ya 'i ndyia ntë chana kyarë 'ätyi...		

Ni 'nesh'ä t'kwë ktyi kwë.

T'kwi chiti shta ktyi nu jnyarë na nu jyä ndetnyare 'o 'ne tyi'i, nu ndöri 'o nu ndyi'ke.

Wänya 'ne tyi'i t'kwi ktyire senu ndö'öri. Wänya 'ne tyi'i t'kwi ktyire senu ndyi'ke.

- a) Cha'nu ba ki'äla yushwe shla wa ni, lansu'wi 'a 'äshla wa.
- b) Jnyabä jakwa 'äshla wa 'o ngwati na ndyi'wi 'nerä.
- ch) Jnyaba 'i 'o t'a ngabä 'neswa 'na chana jnyabä jakwa 'äshla wä.
- d) Lansu'wi 'a chata cha' täbä, k'taba chana tayabä wä 'o ktyi nu s'waba wä.

Kyana cha'nu na *Nngya rë shka s'ë* nu jyä lo Ktyi cha' t'kwi 'o t'kwi 'i rä kwë 'i ntë nu t'a ndä'ä shla skaya 'ne tyi'i ndöri 'o shkaya 'ne tyi'i ndyi'ke.

Wiri chana...

Nda skaa ntë skaa nya ndyi'wi ktyi, skaa wänya ntë nu nacha ndyi'wi rë. Kächa, nde'ëcha kajlorë wänya t'kwë lo ktyi, nde'ëcha kajyarë wänya ntë nu jna t'kwë ktyi jä 'i.

Sh'ä nya t'kwë seno nga yushwe, o ta nekula, seno nsu'wilyo o ta la nsu'wilyo cha'nu ndyu'wë, cha'nu ndyiari 'o ta cha'nu s'wela ngatie, o ta senu 'ne ya branu t'kwë lo ktyi.

T'kwi loo ktyi nu jyä ndetnyare.

Yukula Shwa ba ndu'jwi tneti te, 'o nyicha' tnyi 'i branu nya ti skaa ko' 'o ndyia ska loo ktyi nu ndwa ne ntë nu ndu'wi tne 'i, loo ktyi jä jyä nanga j'wi, ni sakwa ndu'wi rë 'i, ni sakwa ndarë 'i 'o ni bra nga ndarë tnyi 'i.

Ni tnyanga n'ne 'i yukula Shwa ba cha' shtya ktyi nu ndwa ne ntë 'i.

Nyi'ya 'o t'kwi cha' tyiatiri ne ngwati ntë nu ndu'wi tne'i yukula Shwa ba.

Ntë ndu'wi tne	Na 'ya	Ni sakwa ngarä kwenta	Tnyi ndya	Tsä ndya tne
Sintyao Loipez	Sna pantalö	\$520.00	\$170.00 \$100.00	Tnyo 'o ko' 'i ndä'ä Klatyi 'o ko' 'i ndä'ä
Mario Martínez	Ska <i>playera</i>	\$75.00	\$50.00	Ba skwa 'o ko' si
Marta López	Tkwa jyö	\$90.00	\$50.00	Ba ti j'kwa 'o ko' si

**Skaa wänya cha'nu ykwi ktyi nu ndwa ne ntë nu ndu'wi tne
rë jnya loo shta ndetnyare cha'nu shkwë cha'nu nicharä 'i:**

ntë nu ndu'wi tne

tnyi ndya

na 'ya

tsä ndya tne

ni sakwa ngarä kwenta

Nde ne shta nu ndyu'wa ne na 'ya rë

Nde ne shta nu ndyu'wa ni sakwa nga tne nu ndu'wi ntë

Nde ne shta nu ndyu'wa tsä nu ndyarë tne na

Nde ne shta nu ndyu'wa ndyia tne nu ndu'wi ntë

Nde ne shta nu ndyu'wa ne ntë nu ndu'wi tne

Jlyori a...

Ktyi nu ndwa ne ntë n'nerä tnya cha' tkwa ne nte nu ndu'wi tne,
ndyu'wa ne nda skaa shta nu ndwa:

Ne ntë nu ndu'wi tne, na 'ya, ni sakwa ngarä kwenta, ndyiarä sh'ärä
skaa wänya n'ne skaa ntë tnya 'i rä. Cha'nu ndlo 'i rä nga cha' t'kwa
ne ntë un ndu'wi tne.

'o ska shta tyate'ë nda skaa s'ënu nga ktyi nu ndwa ne ntë nu ndu'wi tne.

Ntë nu ndya tne nu ndu'wi
cha' 'ya na.

Ndyia na 'ya

Nanu ndu'wi ndu'wirë.

Tsä ngarä

Nisakwa nanu ngwa kya 'o
nde'ëcha' s'warë tne.

Chiti tnyi nu ndya

Tne nu ndyä nda chiti.

Ntë nu ndu'wi tne

Tsä, ko' 'o yjä nu ndyarë tne.

Na 'ya

Ta bä cha' un jyä ndetnyare.

- Nunga chata cha' nu nde'ëcha' tkwa loo ktyi nu ndwa ne ntë jä ngatie, 'o ni changa jä.
- Ndyia cha'nu nga ne nda skaa shtare la nde'ë tkwarä ngatie a, 'o ni cha'nga jä.

'o cha'nu jyä ndetnyare jnya ska ktyi nu ndwa ne ntë 'o jnya nisakwa shta nde'ëcha' tkwarä.

Yukula Shwa ba ndwa tyinta te 'i 'o nda tne ti, sena ya ti j'wi nanu jyä ndetnyare.

Nu ngwa tsä jwebe ba kla ndwa jakwa 'o ko' si, j'wi skwa ykä 'i yukula Manuë Torres Guzmán 'o nda yu \$200.00 'i. Nu ka tkwa tsä j'wi 'i nekula Lyia ba ska *vestido* 'o nda \$70.00, 'o j'wi tkwa pantalö 'i yukula Tomä ba 'o nda \$180.00. Ykä jä ngä'ärä \$80.00 skarä, *vestido* jä ngä'ärä \$150.00 skarä 'o pantalö jä ngä'ärä \$130.00 skarä.

This image shows a single page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There are no vertical margin lines, and the paper is completely blank except for the lines.

**'o cha'nu jyä ndekwäre jnya ska ktyi nu ndwa ne ntë 'i
yukula Shwa ba 'o wiri nisakwa shta nde'ëcha' kyarä.**

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins or other markings on the paper.

Nyi'ya 'o nesh'we ktyi nu ndwa ne ntë ni. Nyi'ya ktyi nu ndwa ne ntë nu ndu'wi tne senu la ska'a cha' ji 'i rä cha'nu la ji tnyi 'i yukula Shwa jä.

- Nyi'ya senu ndwa ne nte nu ndu'wi tne a.
- Nyi'ya senu ndwa ne ngwati nanu ngwa kya a.
- Shtya loo ktyi nu ndwa ne ntë ne jä nisakwa na yjwi a.
- La jlyari shtya nisakwa tnyi ndya nda skaa ntë a.
- Wiri shtya tsä nu ndya ntë tnyi a.

T'kwi cha'nu jyä ndetnyare 'o 'ne kasu wänya ndyu'wi cha'nu ntala nya ngya re.

Ktyi nu jnyarë na **nunde** 'i tsarä 'i bishinte k'chĩ **nukwala** cha'nu jnyarë 'äshla. Cha'nu 'äshla **nukwa** ba kyi'äla yushwe shla 'i, 'o kächa nde'ëcha kya 'äshla **nukwala** nu jnya yu lo ktyi **nunde**.

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i cha'nu j'ä ndetnyare.

Laya ndyia na: Ngarä cha'nu ndyu'wi laya ndö o ta ndwa ska ntë, 'ne o ta na 'o ntë nu ndyi'wi. Cha'nu laya ndyia na ngarä:

Slënu 'i ti: **nunde**

Slënu ba tyi'jyula chĩ: **nukwa**

Slënu ba tyi'jyu lati 'i: **jä'**

Nu cha' shlya jlo ndu'kwa ndywa laya ndyia na' käya jyä ne na, 'o cha'tnya 'i jlo ndu'kwa ndyu'wa ne na käya jyä laya ndyia na.

Shtyä cha':

Ndyiarë ktyi **nunde**.

Yukula **nukwa** ndyi'ä.

Nda ktyi nu **jä'** 'nya.

S'wa ska ✕ chö kwë nu ndwa laya ndyia na skaa wänya
cha' nda ntë nu ngä'ä lo kwë re.

S'wa shta ngwati cha'nu ndyu'wi laya ndyia na' jä.

Yukula ba n'ne
tnya 'ne k'chĩ.

Nukwa nga
na' ndyu'wi
skä.

Nukwa nga
'ätyi.

Nukwala nga
shne i' nekula
ta'a ma 'nya.

Tyu 'a sa
nunde.

Yushwe nde'ë
jya.

Nukwa nga
yka shlya i'.

Shne nunde
tlala ke shne
nukwala.

Kyana lo ktyinu ndyu'wi cha'nu naa *Cha'nu ke ndyi'kwi*, 'o s'wa ska 'o chö ngwati cha'nu ndyu'wi laya ndyia na' käya jnya 'i rä lo shta ndetnyare.

T'kwi cha' nu jyä ndetnyare nu ykwi ne ska tnya re 'o jnya 'i rä s'ënu nde'ëcha' t'kwarä.

Ne 'o tnya ndyi'ya ntë nu tsa rä i

Nu ba ndya	Na 'ya	Ntë ndu'wi tne
Cha' ngarä	Tsä ndya tne	Ni sakwa ngarä
Na jnyarë ' ni changa jnyarë 'i rä		Ne 'o tnya ndyi'ya ntë nu nya ktyi re

Sintyao Loipez	Sna pantalö	\$520.00	\$170.00 \$100.00	Tnyo 'o ko' 'i ndä'ä Klatyi 'o ko' 'i ndä'ä
Mario Martínez	Ska <i>playera</i>	\$75.00	\$50.00	Ba skwa 'o ko' si
Marta López	Tkwa jyö	\$90.00	\$50.00	Ba ti j'kwa 'o ko' si

'ÄSHLA NU NDYU'WIRË TKWA CHA' "LLANO ZAPATA"
C.C.T. 20DPB0532X
KTYI NU. NGARÄ: 234
KTYI YJÄ: 2008–2009.

Chö ktyi nu nde 'i t'kwiba 'o wä cha'nu ktsäba wä chanu jyä ndetnyare:

Cha'nu ba kyi'äla yushwe shla wa ni, lansu'wi 'a 'ne 'äshla cha'nu 'u
stru 'i yushwe shla, 'o kächa la 'ne 'ä kati n'ne stru tnya cha'nu ndu'u
shla, kächa jyä jnyaba 'i wä 'o t'a ngabä 'nesya 'na cha'na jnyabä jakwa
'äshla wa 'o ngwati na ndyi'wi 'nerä. 'o ngarä cha's'we 'i yushwe shla
k'chĩ.

Lansu'wi 'a chatala cha' käticha jnyäba bare, k'taba chana tayabä wa 'o
ktyi nu s'waba wä, 'o tyaba sh' 'we wä chana 'neba kasu ktyire wa.

N g a b a

Sna tnya.

Ktyi tsa 'i ntë. Ngyarë shka s'ë

Cha' kas'ä

'ne ti shweti 'o nekula:

- 'nebä cha' kajyaribä cha'nu jyä lo ktyi nu nyi'yabä ktyi kwë ktyi tsa 'i ntë.
- Kyanabä s'ënu jyä cha' ndyarë ktsä i' ntë lo ktyi tsa 'i ntë.
- T'kwibä kwë lo ktyi cha'nu kajyaribä cha'nu ndlola jyä lorä, 'o 'ne tyi'ibä cha' sh'nyiribä 'o nu nda'jaribä.
- Jnyabä wänya nde'ëcha kya lo ktyi tsa 'i ntë, ni cha'nga jnya 'i rä, nu 'i nga jnya 'o ni nanga jnya.
- Jnyabä 'o 'nesh'webä kartel.
- Kyi'ya kebä wänya ndlyarë cha'nu ndwa lo ne ntë ne cha'tnya.
- Kyanabä ni cha'nga ndyiari k'tsa cha' jyä lo ktyi.

Nyi'ya kwë nu jyä ndetnyare.

**T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i cha'nu jyä ndetnyare käya shkwë
cha'nu nicharä 'i.**

Nunga nenu ngä'ä lo kwë re 'o ni tnyanga n'nerë.

Ni cha'nga jyä lo kwë re ngatie.

Ni cha'nga työ ta cha' nu ndyu'wi nekula ngatie.

Nyi'ya cha'nu jyä ndetnyare.

K'chi K'ya, S'we, Londa'a,
ba 30 'o ko' y'jä kwi yjä 2009.

Ndyia rë 'i sni:

Chö ktyi nu tsa 'i ntë re t'kwechä' 'i 'o s'we 'a
ngatyi senu s'weti nsu'wi 'o ntë 'i s'ënu n'nebä tnya
kächa k'tsä 'i cha'nu jyä ndetnyare:

Lyia, jnya ktyire 'i chana k'tsä 'i nanu ndyi'ka ndyi'ä
kati ni 'o Calo re 'i chi 'a nya n'ne ne 'äshla, ba
nsu'wa struba sö 'nya chana ndi'ji shla 'o landya
s'ënu nya 'o ndyia tsä k'äläti tnyi jnya 'nya, na' laka 'a
jnya 'ne kasu 'i, kächa ndyiarë chana kyä ndlala cha'nu
'ne kasu 'i na' 'i la ka'a 'nya 'o chana ka jlyori wänya
n'ne sni.

S'we 'a seno s'weti nde'ë k'tä 'i chana ngyä ndlati.

Na' ngä

J'ä

Pina Cruz Apolonio

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i 'o tabächa ni cha'nga ndyu'wirä.

- Nanga ngya lo ktyire 'i.
- Ni cha'nga ndyu'wi ktyire ngatie 'i.

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i kwë lo ktyi tsa 'i ntë nu ngä'ä lo nka nu bajë. Käya s'wa ska shta kya cha'nu shkwë cha'nu nicharä nu jyä ndetnyare.

Tsä ngya ktyi tsa re ngarä:

a) Ba 30 'o ko' 'i stë yjä 2009

b) Ba 30 'o ko' y'jä kwi yjä 2009

Nu 'i nga tsa ktyi tsa jä.

a) 'i Lyia

b) 'i Bisa

Langa nsu'wi ntë nu tsa ktyi tsa jä 'i.

a) S'ënu nga *norte*

b) S'ënu nsu'wi ne k'chï

Nunga nu nya ktyi re 'i.

a) Nekula Petra

b) Nekula Pina

Langa ngya ktyi tsa 'i ntë jä 'i:

a) K'chï K'ya, S'we

b) K'chï S'we

Nekula Pina jnya 'i sni cha'nu k'tsa 'i cha':

a) Chï 'a nya n'ne sni 'ne 'äshla.

b) S'we 'a n'ne sni 'ne 'äshla.

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i cha'nu jyä ndetnyare.

Jlyori a...

Ktyi tsa 'i ntë jä ngarä ska ktyi nu ngya lo n'nerä tnya cha'nu k'tsä wänya nde'ë o ta ndyia 'na jnya 'i ntë. Lorä jyä:

- Tsä 'o s'ënu ngyarä
- T'kwëchä' 'i ntë nu tsa ktyire 'i (tyiarä 'i)
- Cha' k'tsä
- Slä 'i ntë
- Ne 'o t'ä s'wa ne ntë nu nya 'i rä (yu s'wa ktyi)

Ktyi tsa 'i ntë jä 'i ndyu'wi rä 'ne jë ktyi. 'o chö ndywa:

- Nde skä kwä 'a re ka t'kwa ne ntë nu s'wa ktyire, t'kwa ne s'ënu nde'ëre 'o nunga (*código postal* 'i k'chĩ).
- Wela ktyi jä t'kwa ne ntë 'o ne s'ënu nde'ë ntë nu s'wa 'i rä ('o C.P.)

T'kwi cha'nu jyä ndetnyare 'o ntë nu ndu'u 'i 'o shkwë cha'nu nicharä 'i.

Cha'nu y'kwi ndekwäre, nanga ktyi tsa 'i ntë jä.

Skaa wänya cha' y'kwi ni sakwa cha' t'kwa lo ktyi tsa 'i ntë jä.

Ni t'kwi lo ktyi kwë. T'kwi cha'nu jyä ndetnyare skaa wänya ndyu'wirä cha' jnya rä 'i.

Wänya 'ne tyi' t'kwi ta cha' nu jyä lo ktyi seno shnyiri. Wänya 'ne tyi' t'kwi lo ktyi seno ndö 'a ri.

a) Ndyiarë 'i sni.

b) Chö ktyi un tsa 'i ntë re t'kwëchä' 'i 'o s'we 'a seno iyieti.

ch) Nya ktyi re 'i chana ktsä 'i chana ndyi'ä kati ni sni Calo re chi'anya n'ne.

d) Stru ndlo ba työta nchi'ya 'nya 'ne 'äshla ndloba.

e) Ndyiä sö 'nyä chana la ndyi'ä 'a Calo shla 'o la ndya'a nanu 'nyä.

f) S'weti tyi'wi, ktä 'i ndere, s'wiri chana shnyi re 'i.

Kyana lo Ktyi cha' t'kwi cha'nu na Cha'nu laya ndyi'ä ri 'i ayma 'o t'kwi kwë cha'nu jyä lorä nu 'ne tyi' shniri 'o ndöri.

'ne kasu wänya ndyu'wi lo ktyi kwë.

- Ba lala tyie ndyu'wi lo ktyi kwë ni nga.
- Nanga nu ti t'kwi 'a shkye 'i branu ndyu'wi lo ktyi.
- 'nesh'ä t'kwi lo ktyi kwë ni.

Wiri chana...

Cha'nu t'kwë lo ktyi kwë, ndlo cha', kajya rë ni cha'nga ndyari ntë nu nya ktyi ktsä 'i ntë t'kwi lo ktyi 'i, 'o kächa ndyu'wi ba 'o chana branu t'kwi lo ktyi tlo ntë kyi'ä ndel'ëcha skwë kwä tlo s'ënu ndwa ndyia ntë, chana kajya ri senu n'nerë kasu cha' ndyu'wi lo ktyi o ta kwëla t'kwi, o ta swëla 'ne t'kwi, o ta kwëla t'kwi cha'nu ndlo nu ndyari ktsä 'i ntë ngya lo ktyi re.

Nyi'ya kwë nu ngä'ä ndetnyare 'o tacha ni
cha'nga ndyu'wirä.

- Ni cha'nga nda ntë nu ngä'ä loo ktyi kwëre 'i.
- Ni ktyi nga ndyu'wi yushwe nu ngä'ä loo kwëre 'i.
- Langa shkala s'ë ba ndä'ä ktyi nu ndenyare 'i.
- Ni tnyanga n'ne ktyi nu ndenyare 'i.
- Ni bra nga ndlyarë ktyi nu ndenyare 'i.

Nyi'ya 'o tabä cha' 'i kwë nu ngä'ä ndetnyare.

Londa'a

Ngarä s'ënu s'welati

**Saru ba
tilkwa 'o
ko' j'o yjä
tkwa me
nsu'wi ka**

**EL REY
DEL
ACORDEÓN**

**S'ë ndi jya
kyarë un na
Benito Jwares**

Lo sa karä \$ 150:00
Cha' stë ne' 'o \$ 200.00

T'kwi 'o shkwë cha'nu jyä ndetnyare s'wa ska si chö cha'nu nyi skaa wänya kwëre.

Ni cha'nga nsa nanu tnola nu ndyia 'ychä jä 'i.

a) Nsarä tsä 'o ne ntë
jla t'wa

b) Nsarä s'ënu jla
kyarë

ch) Nsarä wänya karä
cha' stë ne 'o

Langa s'ënu jyä ne s'ënu jla kyarë jä 'i.

a) La kwa 'o na tno
nu ndyia 'ychä

b) Ndetnyare 'o na
shweti nu ndyia
'ychä

ch) La tnya s'ë 'o na
shwe s'ë nu ndyia
'ychä

Langa ndwa nisakwa ka cha' stërë ne 'o jä ngatyie 'i.

a) La tnya 'o na
shweti nu ndyia
'ychä

b) Wela ktyire 'o na
tno nu ndyia 'ychä

ch) Nde si ktyire 'o
na sweti nu ndyia
'ychä

Ni tnyanga n'ne kwë nu ngä'ä loo ktyire ngatie.

a) Cha' ndyu'weri ntë
nyi'ya 'i rä

b) Cha' kajyarirë nu
ne nga kä jla t'wa

ch) Cha' ka ndyi'ya ktyi
nu na kartel jä

Jlyori a...

Na **kartel** n'nerä tnya cha' ktsä ska tnya 'ne, t'a, cha' nsa ska 'ä ndlo 'i ntë k'chī o k'jwë ska na.

Nsu'wi työta ktyi nu na kartel jä 'o nda skarä nchil'ä cha' jyä loo rä. 'o kächä nu nga kartel jä jyä cha' loo rä:

Wänya: Nde'ë cha' tno karä 'o chīti cha'nu. Nde'ëcha tkwa loo rä, cha'nu ndloti un nde'ëcha tkwa loo ktyi nu nga kartel jä. Ngwatirä ka tkwa skati o ta työ kwë loo rä 'o ndyiarä ngarä cha' ka kya na. Kya kyi'ärä cha' tyi'ärä s'ënu loti cha' nyi'ya ntë k'chī 'i rä.

Cha' nsarä: Nde'ëcha tkwa langa 'o ni branga ka cha'nu jyä lorä. Kwi wänya nde'ëcha tkwa ni sakwa karä. Ndyiabra ndlo'a cha' tkwa lo ktyi nu nsa jä cha'nu ndyu'weri ntë, ka karä ta cha' (ngyi'yalo, s'welaba, 'o chatala na) o kwe.

'o cha'nu jyä ndetnyare shkwë cha'nu nicharä 'i chana ka 'i jnya kartel 'i.

Yunu nga bishinte K'chī K'ya 'o nu nga skono 'i n'ne cha' ka t'a 'i 'o shna 'o ngatie cha' jnya ska ktyi nu na kartel jä. Ka taya 'i cha' jnya ktyi nu na kartel 'i.

T'a 'i K'chī K'ya nu nga 'o Shwa Shua nu ndwa tya ndyika t'a 'i ba kla ndwa jakwa 'o ko' 'i stë, 'o kächa jla kyarë loo slënu ndyi'ë jyarë loo k'chī re, bra ba ka tla. Ntë nu jyä jla t'wa ngarë sata ntë nu na Mar Azul nu ndyi'o t'wa tyi'a 'o nenu na J'kwa Ko ne K'chī Ntë. Cha' stërë ne 'o karä \$120.00.

Chata tnya 'nerë ngarä cha' skil kastiyu, t'i jyärë *pelota*, t'kwarë kta 'o shna kyarë.

Tsa 'o taya 'i nenu nga tnya.

Ni cha'nga nu ndlolati nu nde'ëcha' tkwa loo kartel no nya ni 'i.

Langa ka t'a 'i 'o shnarë 'i.

Ni bra nga tyisna cha' jla kyarë 'i.

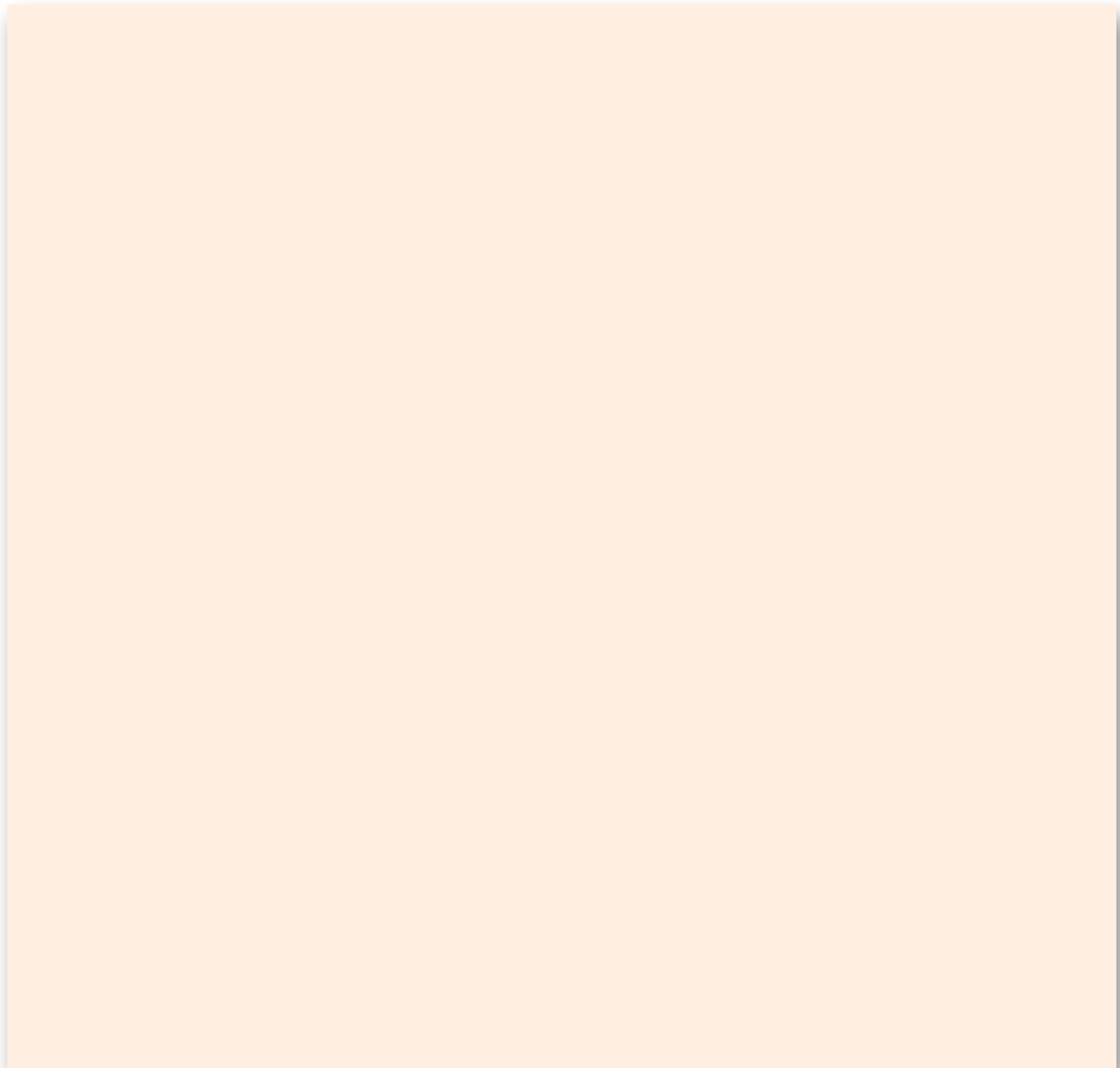
Nunga nu n'ne cha' jla kya ntë 'i.

Nunga nenu jla t'kwa cha' jla kya ntë 'i.

Nisakwa shnyirë cha' stë ntë ne 'o 'i.

Ni kwë nga nu shtya loo kartel nu jnya ni 'i.

Ni jnyä ktyi nu nga kartel 'i ndetnyare.

T'kwi cha'nu jyä ndetnyare 'o 'ne s'we ktyi nu nya.

- Ni cha'nga nu lolati jyä loo kartel 'i.
- Shtya ne s'ënu ka t'a 'o ni bra nga karä.
- Jyä cha' chiti loo rä 'o kwë nu ndyi'ya nya.
- Chiti 'o la cha' jyä loo kartel jä a.

Nyi'ya kwë nu jyä ndetnyare 'o cha'nu ntala nya ngyare, käya jnya 'i rä lo shta nu jyä kya kwëre.

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i chiti ta cha' nu jyä ndetnyare.

Lo ne ntë

Na', wë, kwa, naa, wä, nukwa ngarä ne ntë, ndywarä s'ënu nde'ëcha t'kwä ne ntë, branu ndyu'wë cha'tnya cha'nu nde 'i t'kwärä jlola ke ne ntë, na' o ta 'ne kwi 'ä ndyiarä cha' shlya.

Ni cha'nga ndyu'wi cha'nu jyä lo ktyi ndekwäre.

Nanga nu na lo ne ntë jä.

Wänya ndyu'wa lo ne ntë branu ndyu'wë cha'tnya.

T'kwi 'o ntë nu ndu'u 'i ta cha' chiti nu jyä ndetnyare 'o s'wa ska 'o chö ngwati cha'nu stë lo ne ntë jä.

Na' tächa.	Ktyi 'nya tlyu'a t'warä.	Nukwa nsa.
Wë nya.	Na' nyä.	Wä sh'wa bä.
Naa jyä.	'ä ba tlyurä.	Kwa nsa.
Wä lobä tnya.	'ätyi lyurä.	Nukwa s'wa 'i rä.

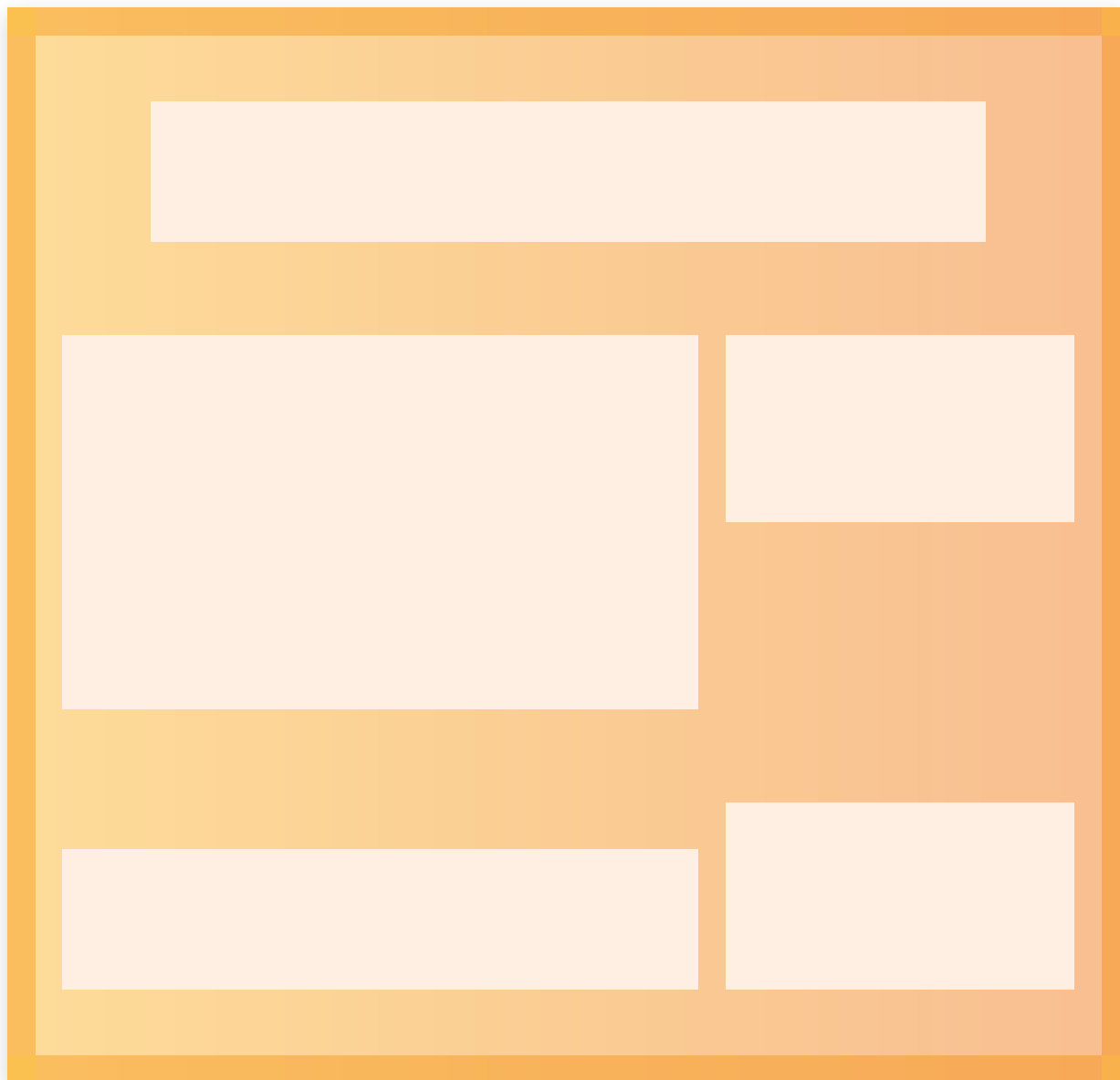
T'kwi sata cha'nu jyä ndetnyare 'o käya shtya lo shta nu jyä ndesirä cha'nu sh'ä lo ne ntë jä s'ënu nde'ëcha t'kwarä.

_____ sh'i s'yu shi ndyia tsä.	Wä
_____ nd'kö 'ja shlya ndyia tsä.	Nukwa
_____ shna ndyia tsä.	Wë
_____ n'ne tnya ndyia tsä.	Na'
_____ 'ë jya nka.	Kwa
_____ sh'i cajwe kya.	Naa

Jnya ne nunga kartel s'ënu nde'ë cha' t'kwarä ndetnyare.

S'ënu ka rä	S'ë 'o tsä un ngya ktyi re	
Cha' sla rä	Tsä ngarä	Ne ntë un tsa ktyi 'i
Cha' nsarä	Bra un karä	
Shtya ne 'o tä'ä s'wa ne ntë nu nya ktyi re		T'kwi cha' rä
Tnya ka	Kwë	Cha'nu ndyi'ya nya

Kya j'wirë na' 'nesh'ä 2

Ndyia tnya nu jyä ndetnyare sh'warä
cha' tyie ngwati cha'nu 'nesh'ä 'ne
ska ta chare.

Shkwë cha'nu nicharä 'i, 'o jloswi cha'nu shkwë cha' nicharä 'i 'o s'wa ska ✕ chö cha' nu shkwë cha'nu ni.

Ni tnyanga nu kelati ngwa 'i 'ne ska tnya nu nde.

- () Cha'nu kajlorë ni cha'nga ndyi'wi lo ktyi nu tiji t'kwë 'i rä.
- () Cha'nu skwë cha'nu nicharä nu jyä lo 'ne työ ta cha' jyä ne ktyi jä a.
- () Cha'nu jnya lo ktyi o ta cha' 'nesh'we cha'nu nya.
- () Cha'nu t'kwi ktyi kwë 'o 'ne tyi'i ska nya.
- () Cha'nu 'nesh'ä wänya ndyia y'chä.
- () Cha'nu 'ne tnya nu jyä lo työ ta cha'nu ba j'kwe.

Jnya nanu 'nesh'ä 'ne ska ta cha' re.

Jnya ni cha'nga ndyiari kä lo ktyi cha' 'nesh'ä.

Tya t'ë 'o ska shta ne nda ska ktyi nu jyä ndetnyare re 'o cha'nu nde'ëcha t'kwa lorä.

Ktyi nchi'yarë ntë

Ngarä ska ktyi nu tsarä 'i ntë o ta 'i 'ätnya nu jnyarë na 'i 'o jyä lorä: ke rä, nanga 'o ni cha'nga jnya na 'o slarë.

Ktyi tsa

Ngarä ska ktyi nu ngya lo n'nerä tnya cha'nu k'tsä wänya nde'ë o ta ndyia na jnya 'i ntë.

Ndyia bra ndyi'wi rä ne jë ktyi.

Ktyi jnya na

Ngarä ska ktyi nu chiti cha' jya lorä s'ënu nchi'yarë 'i ntë chana shote'ë t'arë.

Shtya jya cha'nu ngatie cha' nga cha' chinyi un nicharä 'i ndetnyare.

Branu ndyu'wë lo ktyi, ndyiajyarë ni cha'nga jyä lo ktyi tnyi, ktyi tnyi, kartel.

- () Ngwati ya
- () Yati bra
- () Chī s'ë

Branu ndyu'wë ktyi kwë, wänya ndyu'wë.

- () La tyi ndyu'wë 'o s'we ndyu'wë.
- () Tyati 'o keti ndyu'wë.
- () Ke'a ndyu'wë.

Branu nya työ ta cha' lo ktyi t'kwi'a cha'nu:

- () Kyi'äna wänya kyarä 'o na nga nu jnya.
- () La lyorë wänya jnya työ ta cha' 'nya.
- () Nyi'yä 'o 'nesh'wë työ ta cha' 'nya.

Nyi'ya kwë re 'o t'kwi ska ta cha' jyä 'o rä, käya jnya lo ne ntë s'ënu nde'ë cha' kya rä.

Wä

Na'

Nukwa

Kwa

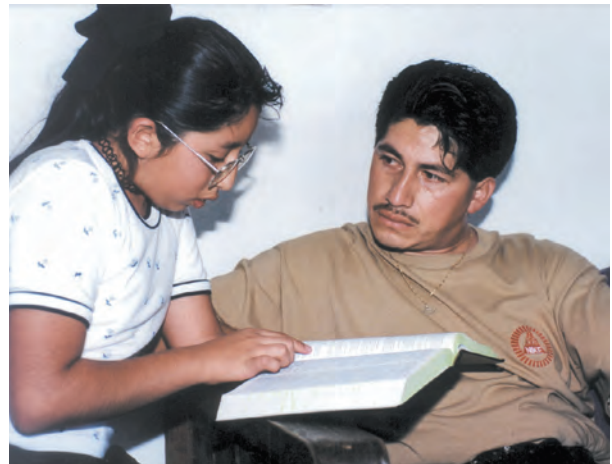
Naa

Wë

_____ shna twë.

_____ ndyi'wi
ba ktyi s'wa.

_____ ndyi'ë jya
bä 'o yushwe ba.

_____ nsw'wi 'i
'ne sh'o.

_____ nya 'nya.

_____ kö t'wa 'ä.

T'kwi ska ta cha'nu jyä ndetnyare. Käya s'wa shta kya cha'nu ngä shna na.

Yu 'i yukula t'a stë ntë'a rä.

Tlu'a 'ä 'i sti.

'ä ki ti nga 'ä tyi K'chĩ K'ya.

K'tu nu ndyia 'i nekula Lyia ba nga 'i k'tu 'i ma 'nya.

Branu ngwa shla jä 'ya *módulo* 'nya.

T'kwi ska ta cha' jyä ndetnyare. Käya s'wa ska 'o chö cha'nu ndyu'wi laya ndyia na'.

Nu ngwa t'wa tyi y'jä 'i K'chĩ K'ya re ngwa ska k'chĩ lyuti branu ngwa jä, la nsu'wi kyi'ä na, shkwi 'ä ki j'wi 'i rä, chana shkwi ne ti'' ngwa re.

S'ënu nde 'i branu ngwa jä 'i, la nsu'wi tyinta änu nsu'wirä ni, la s'we ngya s'i ntë na 'i jä k'chĩ nu nga t'ä 'i' rä 'o, ngyarë t'kwi tsä chana s'ënu nukwa 'i tyi'jwi rä kächa chä'ä ndyi'ä rë.

Lo Nka wänya ngyä, 'nesh'ä 'o ntë ndu'u 'i nda skaa puntu nu jyä 'ne ska ta tnya nunde.

NOTAS

[illegible]

NOTAS

[illegible]

NOTAS

[illegible]

NKA WÄNYA NGYÄ

T'ikwë 'o jnya 'ychä.

Cha'tnya Ke Shī

Ne nekula ota ne ti shweti:

Ne ke sti

Ne ke j'ä

Ne

S'wa ska shta 'ä nu ngä'ä re ☒ nda ska chanu ngwa 'i'
s'welati ne nda skaa ta na re.

RFE o CURP:

Ska ta

- ☐ Ndyilya ngwati cha'nu ka jlyori ni cha'nga jyä lo ktyi.
- ☐ Branu ndyi'ikwi ktyi ndyia lyori ni cha'nga ndyu'wi rä 'o ndyia lyori ni cha'nga nu ndlola jyä lo rä.
- ☐ T'ikwi ktyi kwë 'o 'u cha' 'nesh'ä 'i' rä ti jlo.
- ☐ Tyi'wilyo wänya 'o nsu'wilyo ni tnyiangä 'ne 'o langa 'ne tnya cha' jyä lo ktyi 'ne sata chare.
- ☐ Jnya cha' lo ktyi nswi'wiribä ngwati wänya tsa ktyi, 'o 'nesh'ä cha'nu ba nya.
- ☐ Tyisna jnya loo ktyi 'ne kasu seno s'we ngyarä 'o ti 'nesh'wela 'i' rä seno s'i nya ngyarä.
- ☐ Kyana 'ne cha'tnya sna cha wänya ndyia 'ichä nu 'nesh'äbä 'ne ska ta' chare.

Na' ndyu'wë chana ngwa s'ä cha'nu jyä lo ska ta chare.

Tsä ngyarä nga _____
Ne 'o tä'ä s'wa ne nenu ndu'u _____

Tkwa ta

- ☐ Jnya' ngwati cha'nu tyi'o branu kyana wänya kächä tyi'wilyo chanu jyä lo ktyi.
- ☐ Kyana ni cha'nga ka nu jyä lo ktyi nu t'kwë
- ☐ T'ikwi kwë lo ktyi 'o kyana cha'nu ndlola jyä lo rä
- ☐ Kyana 'o tyi'wilyo wänya cha'nu ndyiarä k'tsa cha'nu jyä lo ktyi.
- ☐ 'Ne nda skaa tnya cha' kya lo ktyi: Wänya tsarä, jnya 'o 'nesh'we cha'nu ba nya.
- ☐ Jnya s'wela 'o sh'ä cha'nu nya lo ktyi 'neba kasu cha' la sh'ä cha'nu ndyiarä t'kwirä nu ti shtyala ota jlyo chanu jyä lorä.
- ☐ Kyana sna cha'nu wänya ndyia 'ichä nunga cha'tnya.

Na' ndyu'wë chana ngwa s'ä cha'nu jyä lo ska ta chare.

Tsä ngyarä nga _____
Ne 'o tä'ä s'wa ne nenu ndu'u _____

Nanga 'nesh'ä

Ni tnya nga 'nerä nya

Nee ne shwet'i o ta nekula

Tsä:

Slënu ngiyärdä:

Nee nenu ndu'u 'i'

En este material encontrarás actividades de gran utilidad que te ayudarán a poner en práctica el conocimiento que tienes sobre la lectura y la escritura de nuestra lengua chatina, a través de trabajar con diferentes tipos de textos.

La finalidad de este material es que sigas interesándote por aprender más sobre la lengua escrita.

Te invitamos a que descubras todo lo que puedes conocer a través de este módulo.

Lo ktyi nunde Jyä tnyanu ndlo 'a cha' 'i nu taya 'i chana kalyolari kyi'äla n'ne tnyanu ba lyori kwi wänya ka lyolari t'kwi 'o jnya ktyi cha'tnya. Cha'nu ndyiari ktyi nunde i ngarä chana kala 'i jnya ngwati cha'nu ndyia 'o 'ychä. 'o kächa tatsa ba 'i chana tyi'wilyo ngwati cha'nu jyä loo ktyi re.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA
NGARÄ NA NU NDA SH'WETIRĚ

